

ARGUMENTI

Časopis za društvena / politička pitanja, Godina II, Broj 4, Avgust 2008. **BESPLATNO**

U ovom broju:

Prof. dr
Filip Turčinović

**Neki aspekti promjena u
savremenoj
međunarodnoj zajednici** (9)

Prof. dr
Igor Lukšić

**Treći put između političke
strategije i medijskog
predstavljanja** (17)

Dr Radomir Nešković

**Konstitutivni aspekti
političkih partija u
Bosni i Hercegovini** (33)

Rajko Vasić:

**Značaj godine izbora za
strukturu članstva
i kandidata političke stranke** (51)

Slavko Mitrović:

U kolonijama ništa novo (59)

Mr Ivan Vidović
Dejan Gojković,
dipl. ecc:

**Domaći bruto proizvod
Republike Srpske** (65)

ARGUMENTI

časopis
za društvena / politička pitanja
izlazi svaka četiri mjeseca

ARGUMENTI

časopis za društvena / politička pitanja
izlazi svaka četiri mjeseca

Izdavač

Savez nezavisnih socijaldemokrata, Banja Luka
Petra Kočića 5

Glavni urednik

Milan Ljepojević

Redakcija

Slavko Mitrović, Rajko Vasić, Đorđe Latinović,
Milan Tukić, Franc Sošnja, Danijela Injac,
Krsto Grujić

Lektor

Mila Kosić

Kompjuterska priprema

Dragana Pupac

Oblikovanje i dizajn

Milan Tukić

Štampa

Trioprint
Banja Luka

Tiraž

500

ARGUMENTI

časopis
za društvena / politička pitanja

Banja Luka
avgust 2008.

Uvodna riječ

Četvrti broj „Argumenata“, u drugoj godini izlaženja, nastavlja svoj „put“ utvrđenom dinamikom, tematikom i sadržajima po kojima je ovaj časopis za društvena i politička pitanja već prepoznatljiv.

Profesor Filip Turčinović u svom radu piše o globalizaciji, novom svjetskom poretku i ulozi diplomatije, zaključujući „da sve uspješne države moraju imati uspješnu diplomatiju“. Profesor Igor Lukšić iz Ljubljane prezentuje i analizira treći put Tonija Blera, i u tom kontekstu, kaže da „treći put, barem već sto godina, traži svoje domovinsko pravo“. Kada je u pitanju Republika Srpska, Lukšić kaže da „Treći put za RS znači priključenje na trenutna strateška razmišljanja u redovima socijalne demokratije u svijetu“.

Autor iz Republike Srpske, doktor Radomir Nešković, analizira „Konstitutive aspekte političkih partija u BiH“, a Rajko Vasić piše o značaju predstojećih lokalnih izbora, strukturi članstva i kandidatima političkih stranaka. Slavko Mitrović u tekstu „Zavadi pa vladaj“ govori o poziciji Republike Srpske i odnosima u njoj, dok magistar Ivan Vidović i Dejan Gojković analiziraju društveni bruto proizvod Republike Srpske.

Izbor tema je širok, a analizira se stanje u Republici Srpskoj, regionu i šire u Evropi i svijetu.

Milan Ljepojević

Sadržaj

Prof. dr Filip Turčinović NEKI ASPEKTI PROMJENA U SAVREMENOJ MEĐUNARODNOJ ZAJEDNICI.....	9
Prof. dr Igor Lukšič, Ljubljana TREĆI PUT IZMEĐU POLITIČKE STRATEGIJE I MEDIJSKOG PREDSTAVLJANJA.....	17
Dr Radomir Nešković KONSTITUTIVNI ASPEKTI POLITIČKIH PARTIJA U BOSNI I HERCEGOVINI	33
Rajko Vasić ZNAČAJ GODINE IZBORA ZA STRUKTURU ČLANSTVA I KANDIDATA POLITIČKE STRANKE.....	51
Slavko Mitrović U KOLONIJAMA NIŠTA NOVO.....	59
Mr Ivan Vidović Dejan Gojković, dipl. ecc. DOMAĆI BRUTO PROIZVOD REPUBLIKE SRPSKE.....	65

Neki aspekti promjena u savremenoj međunarodnoj zajednici

Prof. dr Filip Turčinović
Beograd

Početak novoga milenijuma donosi snažnu afirmaciju procesa globalizacije. Po svemu sudeći, riječ je o nepovratnom procesu, kako strukturno, tako i kvalitativno. To, sa svoje strane, znači da se učešće u tom procesu planetarnih razmjera podrazumijeva, jer izostanak ili nepoštovanje tokova tog procesa predstavljaju, u osnovi, neku vrstu autodiskvalifikacije.

Globalistička matrica je suštinski izmijenila model jedinstva države i privrede, jer se ti fenomeni više ne poklapaju. Ranije su, tokom tzv. nacionalne konstelacije, društveni fenomeni, pa i privreda, uglavnom, bili omeđeni

Početak novoga milenijuma donosi snažnu afirmaciju procesa globalizacije. Po svemu sudeći, riječ je o nepovratnom procesu, kako strukturno, tako i kvalitativno. To, sa svoje strane, znači da se učešće u tom procesu planetarnih razmjera podrazumijeva, jer izostanak ili nepoštovanje tokova tog procesa predstavljaju, u osnovi, neku vrstu autodiskvalifikacije.

Prema nekim shva-
tanjima, danas do-
minira pitanje: da
li nadržavna sfera
odlučivanja i takva
konstrukcija među-
narodne zajednice
može da vrši kontrolu
globalnog kapitaliz-
ma, odnosno uticaja
koji on ima, prije
svega, u ekološkoj,
kulturnoj i ekonom-
skoj sferi?

Sa druge strane, u
političko bezbjed-
nosnom smislu pro-
jektuje se matrica
djelovanja na međunarodnoj sceni s
jednim odlučujućim
vojnim i političkim fa-
ktorom, a to su SAD.

nacionalnim granicama. Transnacionalana savremena
privreda te stereotipe je stavila u drugi plan i dovela do
neslućenog razvoja tržišta kapitala na svjetskom nivou.

U obrnutom smjeru, takva situacija je dovela do
slabljenja uticaja nacionalnih država u brojnim, ne samo
ekonomskim, sferama.

Naravno, nije uputno raditi u korist sopstvene štete,
ali je, takođe, slijepo podržavanje „svega“ u tom procesu,
bez respekta sopstvenih interesa, lišeno realne osnove.

Prema nekim shvatanjima, danas dominira pitanje:
da li nadržavna sfera odlučivanja i takva konstrukcija
međunarodne zajednice može da vrši kontrolu globalnog
kapitalizma, odnosno uticaja koji on ima, prije svega, u
ekološkoj, kulturnoj i ekonomskoj sferi? Forsiranje tržišnih
mehanizama samo donekle može da da odgovor na pitanje:
da li uloga tržišta s, ipak, ograničenim regulatornim mod-
elom, može biti postulat za definiciju svih pitanja, odnosno
efekta u drugim sferama djelatnosti? Postulat „jednaki
prava za sve“ sadrži, pomalo, ciničnu viziju republikanskog
nastojanja da se svima na startu dodijele jednaka prava.
Međutim, očigledno se uvećava broj siromašnih što bi, u
prespektivi - kako se predviđa, nužno moralo dovesti do
socijalnih eksplozija. Alternativa tome bi, po svemu sudeći,
morala da se razvija kao poseban put, nastao na nužnosti
izgradnje opštečovječanske solidarnosti, sposobne da
osnaži matricu uvođenja unutrašnje politike svjetski rele-
vantne za sve države.

INTEGRACIJE

S druge strane, u političko bezbjednosnom smislu
projektuje se matrica djelovanja na međunarodnoj sceni
s jednim odlučujućim vojnim i političkim faktorom, a to su
SAD. Takva pozicija SAD ukazuje na totalni otklon od ranije
bipolarne strukture odlučivanja u međunarodnoj zajed-
nici. To je, pored ostaloga, uslovalo pojavu bujanja duha
integracija različitih vrsta. Nesumnjivo, najsnažniji zamah
su doživjele evropske integracije. Rušenje Berlinskog zida

uslovalo je uključivanje bivših komunističkih zemalja u evropske integracione forme.

Realno se otvorila mogućnost ostvarenja vizije francuskog predsjednika De Gola "o Evropi od Urala do Atlantika". Pri tome, valja zaključiti da takva vizija ima, između ostalog, sistemsku, vrednosnu, pa i vremensku dimenziju, svoje dobre i loše strane i ne mala iskušenja.

Institucionalna izgradnja ovog poduhvata je, bez sumnje, vrlo kompleksan posao koji zahtijeva potpuni angažman svih relevantnih političkih faktora.

Aktivni pristup, ipak, mora polaziti od oslonca na naučne postulate i dostignuća, što - zavisno od problema koji se tretira - daje odgovarajuće rezultate.

Pitanja suvereniteta, u kontekstu naprijed izloženih evropskih integracionih procesa, pojedini autori ocjenjuju kao jedno od najznačajnijih i najkontroverznijih u političkoj, pravnoj teoriji, pa i u nauci uopšte. Brojne su rasprave vođene o ovome fenomenu tokom dugog vremenskog perioda, gotovo od 17. vijeka. Makar i površna analiza ovih rasprava i drugih pisanih tekstova ukazuje da je riječ o vrlo promjenjivom pravnom institutu. Mnogi principi, na kojima je u prethodnim periodima počivao suverenitet, na nov način se tretiraju i imaju novo i drugačije značenje: pobuđuju da se, u savremenom dobu globalizacije, izgradi njegov nov, moderan vid, pogotovo pravne percepcije.

NOVI SVJETSKI POREDAK

Novi svjetski poredak, po svemu sudeći, nastoji da minimizira ulogu nacionalne države. Označava je kao partikularizam što, sa svoje strane, neminovno uslovljava da se suverene države moraju odreći dijela svoje neograničene volje u korist nadnacionalnih institucija i organizacija.

Stoga, nije čudno što je, i ovaj prostor (Republika Srpska), posljednju deceniju bio predmetom brojnih opserviranja i angažovanja nadnacionalnih institucija i glavnih protagonista novog svjetskog poretka. Klasični model suvereniteta se, gotovo, potire. Stoga bismo današnju poziciju

Mnogi principi, na kojima je u prethodnim periodima počivao suverenitet, na nov način se tretiraju i imaju novo i drugačije značenje: pobuđuju da se, u savremenom dobu globalizacije, izgradi njegov nov, moderan vid, pogotovo pravne percepcije.

Novi svjetski poredak, po svemu sudeći, nastoji da minimizira ulogu nacionalne države.

Složenost komponenti novog svjetskoga poretka i suverenost u relacijama evropskih integracionih procesa, položaj država članica Evropske unije, karakter neposredne demokratije, pa i položaj država kandidatkinja za ulazak u Evropsku uniju, predstavljaju najbolji pokazatelj odlika suvereniteta na današnjem nivou razvoja integracionih procesa uopšte.

Sasvim je sigurno da uspješne države moraju raspolagati uspješnom diplomacijom. To podrazumijeva promišljeno i organizovano znanje, na kome počiva organizacija diplomatije.

nacionalane države mogli označiti kao polusuverenu ili nesuverenu.

Složenost komponenti novog svjetskoga poretka i suverenost u relacijama evropskih integracionih procesa, položaj država članica Evropske unije, karakter neposredne demokratije, pa i položaj država kandidatkinja za ulazak u Evropsku uniju, predstavljaju najbolji pokazatelj odlika suvereniteta na današnjem nivou razvoja integracionih procesa uopšte. Pri tome, valja imati na umu da teorijskom pojmu suvereniteta, tokom čitavog rada, pripada glavno mjesto u svrhu objašnjenja evropskih integracija, na osnovu kojih se relativizuju klasična shvatanja i matrice naslijeđenih međunarodnih odnosa.

Takođe, valja naglasiti da se problem metodološkog obuhvata pitanja suvereniteta, u kontekstu evropskih integracija, ne teretira s namjerom da se u potpunosti izloži, već samo u mjeri dovoljnoj da se shvati njegova suština o promjenama koje nastaju, a koje su uzrokovane evropskim integracionim procesima.

DIPLOMATIJA

Kako se, sve to, respektuje na modele diplomatskog opštenja u novim okolnostima, ostaje da se vidi. U tom pravcu, svjedoci smo velikog interesovanja javnosti, u cjelokupnoj međunarodnoj zajednici, za brojna pitanja diplomatskog karaktera. Gotovo da nema informativnih emisija u cijelome svijetu koje se ne bave pitanjima iz domena rada diplomatskih krugova. Sasvim je sigurno da uspješne države moraju raspolagati uspješnom diplomacijom. To podrazumijeva promišljeno i organizovano znanje, na kome počiva organizacija diplomatije.

Republika Srpska, ili bolje rečeno prostor današnje Republike Srpske, bio je dugo vremena pasivni učesnik u diplomatskim poslovima država, u čijem je sastavu bila. To nije slučaj danas, jer se, unekoliko, ali ne i u dovoljnoj mjeri, taj odnos mijenja. Čini se legitimnom težnja entiteta Republike Srpske da se aktivno uključi u diplomatske poslove

BiH kako bi, na pravi način, zaštitila svoje interese u toj, veoma važnoj, oblasti. Pri tome se, naravno, ima u vidu relativno neiskustvo, kao objektivna preperka za uspješnu djelatnost. Osim toga, čini se da se danas ova djelatnost odvija u bitno promijenjenim okolnostima i da se pojavljuju novi oblici i novi kvaliteti moderne diplomatije, kao i da se uvodi novi način diplomatskog opštenja i diplomatske prakse. To se mora uzeti, kao razlog više, za uvećanjem znanja iz diplomatije, kao i da se o njenom načinu djelovanja u novim okolnostima nastupa s egzaktnih pozicija.

INTERESI

Van spora je da se, posredstvom međunarodnih aktivnosti, štite vitalni interesi Republike Srpske i da kadrovi, koji predstavljaju Republiku Srpsku u zajedničkim organima za međunarodno predstavljanje, moraju imati visokostručno profesinalono obrazovanje. Razlog tome je što je, u današnjoj međunarodnoj komunikaciji, za plasiranje sopstvenih interesa na međunarodnoj sceni, neophodan uspješan diplomatski prodor.

Činjenica da Republika Srpska nema međunarodno-pravni subjektivitet, već se predstavlja u okvirima BiH, ne umanjuje značaj kvaliteta predstavljanja interesa Republike Srpske. Uistinu, oni u postojećoj konstelaciji, imaju dvogubi karakter. Na jednoj strani je predstavljanje cjeline interesa BiH, kao međunarodno priznatog subjekta, a na drugoj strani je predstavljanje posebnog interesa Republike Srpske, uslovljenog njenom entitetskom pozicijom u okviru šire zajednice.

Potrebno je, da bi država uspješno funkcionisala, da se njeni interesi brane u okvirima međunarodne zajednice i, posebno, u međunarodnim organizacijama. Kako je riječ o nedovoljno profilisanim interesima na nivou BiH, to se nameće kao nužan zaključak: samo sposobni i veoma obučeni kadovi u okvirima diplomatske službe mogu prepoznati interese dalekosežnog karaktera za svoju državu i, posebno, za entitet Republiku Srpsku. Takodje, evropski

Van spora je da se, posredstvom međunarodnih aktivnosti, štite vitalni interesi Republike Srpske i da kadrovi, koji predstavljaju Republiku Srpsku u zajedničkim organima za međunarodno predstavljanje, moraju imati visokostručno profesinalono obrazovanje.

Jedna je, ipak, nesporna činjenica: da je interes Republike Srpske u međunarodnoj zajednici danas daleko bolje zaštićen, nego što je bio na početku formiranja BiH. Na ovakav sud se pledira, prije svega, iz razloga da bi se težilo nekoj formi elitnog bavljenja ovim poslovima.

Potrebno je ukazati da diplomatiju razumijemo kao sredstvo za miroljubivo usklađivanje i uređenje međunarodnih interesa država i drugih subjekata međunarodnoga prava, pri čemu je međunarodno pravo shvaćeno kao osnova diplomatske djelatnosti. To je suprotno politici moći i sile koja je, nerijetko, prisutna u međunarodnim odnosima i koja, kao što je poznato, često nadomješćuje i mijenja međunarodni dijalog, dogovore i pregovore.

integracioni procesi uslovljavaju kompleksnu aktivnost, koja vodi što potpunijem učešću u označenim procesima „ex futuro“. Jedna je, ipak, nesporna činjenica: da je interes Republike Srpske u međunarodnoj zajednici danas daleko bolje zaštićen, nego što je bio na početku formiranja BiH. Na ovakav sud se pledira, prije svega, iz razloga da bi se težilo nekoj formi elitnog bavljenja ovim poslovima.

Nastale promjene bi se najlakše mogle prikazati kroz ključne izazove s kojima se sreće većina diplomatskih službi u današnjem svijetu.

MEĐUNARODNO PRAVO

Potrebno je ukazati da diplomatiju razumijemo kao sredstvo za miroljubivo usklađivanje i uređenje međunarodnih interesa država i drugih subjekata međunarodnoga prava, pri čemu je međunarodno pravo shvaćeno kao osnova diplomatske djelatnosti. To je suprotno politici moći i sile koja je, nerijetko, prisutna u međunarodnim odnosima i koja, kao što je poznato, često nadomješćuje i mijenja međunarodni dijalog, dogovore i pregovore.

Kratko rečeno: valja primijetiti da je diplomatija, u funkcionalnom smislu, na jednoj strani način uređenja odnosa među suverenim državama na miran način i u atmosferi dogovora prijateljskih principa saradnje, a na drugoj strani je to, u organizacionom smislu, rad Ministarstva inostranih poslova BiH, diplomatske i konzularne mreže, kao sredstvo za postizanje i uređenje međunarodnih odnosa među suverenim državama.

DEFINICIJE

Neke karakteristične definicije diplomatije ranijeg perioda, koje uglavnom iznose suštinske karakteristike ovoga instituta tokom ranijih međunarodnih odnosa:

Neki autori insistiraju na definiciji da je diplomatija organizovana služba u državi, koja je nastala pojavom i raz-

vojem međunarodnih odnosa s namjerom da, na posredan i formalan način, predstavlja državu i njene interese i koja priprema usmene i pismene sporazume. Osim toga, ona je služba koja usklađuje i razrješava kooperativne i konfliktne odnose. Profesor Ibler, u svom znamenitom Rečniku međunarodnoga prava, definiše diplomatiju kao:

- a) Vođenje državnih poslova na području spoljne politike preko službenih odnosa sa drugim državama i međunarodnim organizacijama
- b) Oblik i sadržaj odnosa među državama s kojima se žele uskladiti konkretni interesi skapanjem sporazuma ...
- c) Sposobnost i umjetnost... vođenja pregovora sa drugim državama
- d) Spoljno predstavljanje države

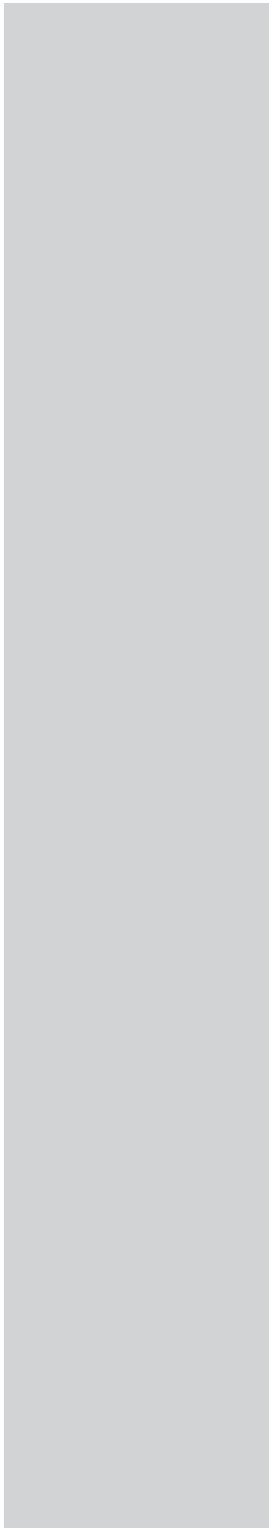
To su samo, kako smo ranije naglasili, neke od definicija kojih, bez sumnje, ima najmanje koliko i autora koji su se tim problemima bavili. Rečeno ukratko: diplomatija je oblik državne djelatnosti usredsređen na odnose sa drugim državama i subjektima međunarodnoga prava u međunarodnoj zajednici te je, stoga, sastavni dio političkog života svake države.

Ovakav pristup u savremenom dobu ima po malo anahronu dimenziju, kada se uzme u obzir globalna transformacija, posebno u svjetskoj trgovini, finansijskim tržištima, produkcionim lancima na cijeloj zemaljskoj kugli, obezbjeđenju mira, novim kulturnim matricama i svemoćnim komunikacionim mrežama.

Evropski integracioni procesi će se naći pred ozbiljnim izazovima, u sferi koncepta egzistencijalne systemske osnove za institucionalno ustrojstvo, nastalo na sveprisutnom brisanju granica. Pogotovo je nužno funkcionalno i strateški osmisliti egzistencijalne osnove novoga sistema, koji nastaje na drugačijoj matrici od one, istorijski potvrđene na teritorijalnoj osnovi.

Diplomatija je oblik državne djelatnosti usredsređen na odnose sa drugim državama i subjektima međunarodnoga prava u međunarodnoj zajednici te je, stoga, sastavni dio političkog života svake države.

Pogotovo je nužno funkcionalno i strateški osmisliti egzistencijalne osnove novoga sistema, koji nastaje na drugačijoj matrici od one, istorijski potvrđene na teritorijalnoj osnovi.

Treći put između političke strategije i medijskog predstavljanja

Prof. dr Igor Lukšič, Ljubljana

Treći put, barem već sto godina, traži svoje domovinsko pravo. Nikada do sada nije dobio status posebne doktrine, jer su ga upotrebljavali uvijek novi politički akteri, da bi se ubacili između dva najmoćnija suprotstavljena bloka. Kršćanski socijalisti su, pod uticajem enciklike Leona XIII Rerum Novarum (1981) na prelomu stoljeća, ukazali na njihovu sintetičku moć, povezujući začetke socijalne demokratije i liberalizma. U tom pravcu je bio usmjeren čak i Pije XI, koji je svoj *treći put* vidio između socijalizma i kapitalizma.

Nastankom komunističkih gibanja, socijalna demokratija se nudila kao »treći put« u odnosu na komunizam i liberalizam. Dvadesetih godina, Mussolinijev se fašizam proglasio za »treći put« između socijalizma i liberalizma. Tako je i Hitlerov nacizam bio alternativa ruskom komunizmu i zapadnjačkom liberalizmu. Jezgro *trećeg puta*, u

Treći put, barem već sto godina, traži svoje domovinsko pravo. Nikada do sada nije dobio status posebne doktrine, jer su ga upotrebljavali uvijek novi politički akteri, da bi se ubacili između dva najmoćnija suprotstavljena bloka.

Na mjesto *trećeg puta* se svrstalo i socijalističko samoupravljanje, koje je građeno na vrijednostima socijalizma i liberalizma, a u međunarodnoj politici se nadgradilo putem nesvrstanosti, trećeg u odnosu na dva postojeća vojna pakta, NATO i Varšavskog.

Blairov *treći put* je, u suštini, britanski. Nudi odgovor na dvadesetpetogodišnju vladavinu neoliberalizma i neokonzervativizma, koji je dobio istorijsko ime po predsjednici Vlade, Tkacherovoj – tačerizam.

tom slučaju, bila je politička doktrina korporativizma. Austromarksisti su, pod vođstvom Otta Bauera, koncipirali *treći put* uz socijaldemokratsku reformističku politiku i sovjetski državni socijalizam.

Na mjesto *trećeg puta* se svrstalo i socijalističko samoupravljanje, koje je građeno na vrijednostima socijalizma i liberalizma, a u međunarodnoj politici se nadgradilo putem nesvrstanosti, trećeg u odnosu na dva postojeća vojna pakta, NATO i Varšavskog.

Češko proljeće je donijelo *treći put* u obliku socijalizma sa ljudskim likom, tržišnog socijalizma, koji se ugledao na jugoslovenski eksperiment. Oto Šik napisao je djelo *Treći put* (1972), gdje je pokušao ujediniti iskustva realnog socijalizma i kapitalizma u novu ekonomsku teoriju.¹

Na *treći put* su prešli, takođe, i mnogi evropski komunisti početkom sedamdesetih godina, programom, koji je u javnosti dobio ime evrokomunizam. Program se smjestio između realnog socijalizma i zapadnog komunizma. I, ne kao posljednji, svoj *treći put* je trasirao libijski vođa Gadafi, u obliku zelenog socijalizma.

KLINTON, BLER

Devedesetih godina, *treći put* su u političku upotrebu uvrstili projektanti Klintonove izborne kampanje 1992. godine. Nisu ciljali ni na kakvu stranačku viziju, već su pokušali učvrstiti položaj predsjednika i njegovog kabineta, koji je nadstranački i, stoga, u službi cjelokupne nacije. Tek dolaskom novog vođe, laburiste Tonya Blaira, *treći put* je, devedesetih godina, dobio širu razmjenu. Stupio je, ne samo na političku scenu, gdje proljeću jednodnevne muhe, već su tu - još kiselu i nezrelu jabuku - zagrizli intelektualci², koji prema prvim degustacijama, javljaju da sad pristiže dozrijevanje u novu doktrinu nove socijalne demokratije na evropskoj, a možda i na svjetskoj sceni.

Blairov *treći put* je, u suštini, britanski. Nudi odgovor na dvadesetpetogodišnju vladavinu neoliberalizma i neokonzervativizma, koji je dobio istorijsko ime po predsjednici Vlade Tkacherovoj – tačerizam. U vrijeme neoli-

beralizma, Vlada je uništila sindikalna kretanja, očerupala već i tako slabu socijalnu državu, podstakla centralizaciju, povećala nezaposlenost, tolerisala rasne i druge vrste nasilja i kriminala, odvrtila Veliku Britaniju od Evropske unije i, svim tim, ugrozila razvoj britanskog društva.

NOVA POLITIKA

Na drugoj strani, laburisti su na svakim izborima nudili klasični repertoar s klasičnim političkim metodama i klasičnom retorikom, što ih je svojevremeno već dovelo na vlast. No, ovaj put bez uspjeha. Laburisti su bili prisiljeni promisliti o jezgru svoje predstave o novoj britanskoj politici. Shvatanja su bila porazna za stara stajališta i uzroke političkog djelovanja. Blairova ekipa je ustanovila da, bez radikalnih zahvata u identitet doktrine i stranke, laburiste neće biti moguće dovesti na vlast. Morali su naučiti novo mišljenje i novi jezik, koji se postavio kao ishodište za odgovarajuću politiku.

Konstituiranje političke jedinice jednostavno nije više moglo teći po mehanizmima od prije dvadesetpet godina. Kolektivni identiteti, koje je zagovarala stara laburistička stranka, postali su marginalni. Laburisti su se morali osposobiti za predstavljanje nove političke generacije, koju su tek morali konstituirati i pripremiti za preuzimanje vlasti. Blairov *treći put* je, u prvom redu, značio preoblikovanje stare stranke u novu stranku, koja će tek biti sposobna ostvariti ideju nove Britanije.

Blairova politička procjena je bila pobjednička. Njegova pobjeda nije bila samo nacionalna pobjeda, jer tačerizam, koji je porazio, nije bio samo nacionalni projekat. Tačerizam je bio svjetski projekat, bio je projekat globalizacije, utemeljen na ideji suverene nacionalne države i na ideji najčistijeg liberalizma i monetarizma. Zato su sve socijaldemokratske stranke doživjele Blairovu pobjedu slično, kao što su sve revolucionarne frakcije socijalne demokratije i socijalista, koje su se kasnije pridružile Kominterni, doživjele Lenjinovu oktobarsku revoluciju.

Blairova politička procjena je bila pobjednička. Njegova pobjeda nije bila samo nacionalna pobjeda, jer tačerizam, koji je porazio, nije bio samo nacionalni projekat. Tačerizam je bio svjetski projekat, bio je projekat globalizacije, utemeljen na ideji suverene nacionalne države i na ideji najčistijeg liberalizma i monetarizma.

ADRESE TREĆEG PUTA

Adrese *trećeg puta* su u čitavom svijetu, a ne samo unutar država publika, i to za period od sljedećih 25 godina. Nema ambicije da bi nova strategija bila u staroj igri, nego se mora za put unaprijed pojaviti sa potpuno novom igrom, koja se razlikuje od moderne ljevice i desnice. *Treći put* traži nove odgovore na nova pitanja. Zato se ubrzano tek uspravlja na noge³. Ali, savremena socijalna demokratija nema drugog izbora. *Treći put*, prije svega, računa na one jedinike, koje za ulazak u politički život ne trebaju jasnih, personificiranih neprijatelja i borbe s njima na život i smrt. Zato Blair postavlja kao neprijatelje i kao prijatelje emocije i odlike, koje možemo pročitati na nivou jedinike. »Cinizam i fatalizam, predrasude i društvena isključivost – to su neprijatelji talenta i ambicije, aspiracije i uspjeha« (Blair, 1984,4) *Treći put* je, zbog toga, bez prirodnog neprijatelja i, u tom smislu, ideologija bez ideologije⁴.

Blairova pobjeda je natjerala socijalnu demokratiju na sasvim nova razmišljanja i dovela, takođe, do nove frakcijske podjele.

MLADI

Blairova pobjeda je natjerala socijalnu demokratiju na sasvim nova razmišljanja i dovela, takođe, do nove frakcijske podjele. Ta napetost i dalje živi u laburističkoj stranci i, tu i tamo, konflikti su veoma zaoštreni. Radi se o tome da su u nekim dijelovima Velike Britanije, na lokalnom nivou, laburisti u apsolutnoj većini i, u takvom okruženju, proglašavanje novog laburizma za novu Britaniju čini im se potpuno suvišnim. Na Blairovoj strani su, prije svega, mladi, koji neće da ponavljaju davno osmišljene obrasce i ideje baba i djedova, pa čak ni obrasce svojih roditelja. Blair je, dakle, moćno pobudio reformatorske redove unutar evropske socijalne demokratije.

NJEMAČKA SOCIJALDEMOKRATIJA

Primjer njemačke socijalne demokratije je, za novonastalu napetost između nove i stare paradigme, najbolje vidljiv dokaz. Geslo SPD (Socijaldemokratske stranke

Njemačke) je bila nova sredina (Die Neue Mitte). U Njemačkoj je bila sredina, do tada, rezervisana za liberalnu stranku. Novim geslom, njemački su socijalni demokrati postavili približavanje liberalnoj paradigmi i, svakako, većinskom ukusu birača⁵. SPD je shvatila, jednako kao i Blair, da je najviše birača u sredini i da je, zbog toga, za pobjedu na izborima potrebno bacati mrežu upravo u sredinu. Išli su, čak, u takve detalje da se, u predizbornoj borbi, nisu oslovljavali sa drugovi, što je duga socijademokratska i socijalistička tradicija, nego: prijatelji i kolege. Uprkos potpuno novom liku, SPD je na izbore izašla u staroj i novoj odjeći, sa Lafontainom i Schröderom. Schröder je u svoju ekipu, prije izbora, predlagao čak i uglednog biznismena, mladog kompjuterskog milionera, koji je s prvim izjavama toliko uzburkao stranku, da ga se kandidat za mandatara morao odreći. Schröder se sredinom devedesetih jedva održao u vodstvu stranke (u Predsjedništvo se uvrstio tek u ponovljenom glasanju), među članstvom je kao kancelarski kandidat bio prihvaćen stegnutih zuba. Po pobjedi na izborima, prilike su se potpuno preokrenule. Suprotno očekivanjima, upravo je predsjednik SPD Lafontaine, kojega su 1997. godine na kongresu SPD prepoznali kao velikog vođu i nasljednika Williija Brandta, popustio političkom pritisku dnevne politike i Schröder je, pored kancelarskog mjesta, zasjeo i na mjesto predsjednika stranke⁶. Ova priča ukazuje na nemoć stare paradigme danas. Svakako se postavlja pitanje: da li se radi o trenutnoj situaciji, u kojoj prosperiraju »smekšani« socijalni demokrati, ili se radi o nepovratnom trendu, u kome se oblikuje sasvim nova predstava političkog, nova uloga stranaka, vođa, programa, što staru paradigmu, konačno, zajedno sa kolovratom, ostavlja na smetlištu istorije.

SREDNJI PUT

Doktrinarno gledano, Blairov *treći put* uvrštava se između neoliberalizma i stare socijalne demokratije. Ustvari, trebao bi predstavljati srednji put među njima, ako stvar posmatramo mehanički. U tom mehanicističkom pogledu radi se o preuzimanju elemenata iz doktrine stare socijalne

SPD je shvatila, jednako kao i Blair, da je najviše birača u sredini i da je, zbog toga, za pobjedu na izborima potrebno bacati mrežu upravo u sredinu.

Doktrinarno gledano, Blairov *treći put* uvrštava se između neoliberalizma i stare socijalne demokratije. Ustvari, trebao bi predstavljati srednji put među njima, ako stvar posmatramo mehanički.

Neki, opet, *treći put* radije uspoređuju sa Bernsteinovim eksperimentom obnove socijalne demokratije na prelomu stoljeća. Bernstein je utemeljio socijalnu demokratiju kao srednji put između Marxove socijalne demokratije i liberalizma.

demokratije i nekih elemenata iz liberalizma. Veći dio bi još uvijek predstavljali elementi stare socijalne demokratije. Zato se treći put još uvijek smatra socijalistički usmjerenim i pokušava zagovarati alternativu liberalizmu. Najoštriji ljevičarski kritičari tvrde upravo suprotno: treći put je preuzeo više elemenata liberalizma, nego što je dopušteno za socijaldemokratski stav, zato ga treba jasno proglasiti za nesocijalistički i otpadnički. Treći put bi za neke, prema ovim shvatanjima, predstavljao liberalizam s ljudskim likom. Kritičari su Blaira prozvali Tory Blair, umjesto Tony Blair, čime su ukazivali da je pri preuzimanju liberalnih elemenata, išao toliko daleko da je postao zagovornik torijevaca, to jest stajališta konzervativne stranke.

Neki, opet, *treći put* radije uspoređuju sa Bernsteinovim eksperimentom obnove socijalne demokratije na prelomu stoljeća. Bernstein je utemeljio socijalnu demokratiju kao srednji put između Marxove socijalne demokratije i liberalizma. Tada je, unutar socijalne demokratije, divljala burna rasprava o taktici i strategiji političkog boja o razmjernom širenju biračkog prava na sve odrasle muškarce, a u nekim državama čak i na sve odrasle žene. Bernstein je bio ubijeđen da je prvi cilj socijalne demokratije puna demokratija, jer je razumio kao »odsutnost klasne vladavine« (Bernstein, 1993 /1899/: 140)

Njegovo popuštanje kapitalizmu i parlamentarnoj demokratiji su, posebno poslije 1916, po glasanju socijaldemokratskih stranaka za vojne kredite u nacionalnim parlamentima⁷, naišli na oštru kritiku radikalnijih frakcija i revolucionarnih krila u socijalno demokratskom gibanju. Tim aktom, socijalna demokratija je napustila stajališta internacionalizma i, u ime nacionalizma, upecala se na imperijalističke namjere nacionalnih kapitala koji su se, u ime odbrane nacionalnih interesa, prihvatili nove podjele svijeta⁸.

U tridesetim se, naime, odlučila za koketiranje sa fašizmom i nacizmom. Poslije njihovog poraza 1945. nije došla u središte, kako je to u kratkom vremenu uspjelo komunistima. Tek stvaranjem čelične zavjese i sistemati-

skim progonom komunista, u SAD i SR Njemačkoj socijalna demokratija se postepeno učvršćivala kao jedina realna politička sila ljevice. U ovoj ili onoj državi, u poslijeratnom periodu, uspjelo im je doći na vlast: u SR Njemačkoj npr. samo dva puta. U Velikoj Britaniji su, za to vrijeme, laburisti sastavljali vladu šest puta (zadnju godine 1974-79). U Italiji, socijalisti su bili dio koalicije Pentapartito, čiji strateški cilj je bio držati komuniste u opoziciji, a Italiju u Zapadnom vojno-političkom bloku. Italijanska ljevica se mogla zajuriti na vlast tek po normalizaciji političkog života i obračunom nove političke generacije sa starim političkim konsenzusom u Italiji i u Evropi.

Prvi nagovještaj preokreta i podmlađenog rascvjetavanja socijalne demokratije je bila pobjeda Miterana na predsjedničkim izborima u Francuskoj 1981, koja je pala u prazno, jer je na svjetskoj razini počelo doba velike prevage neokonzervativizma i neoliberalizma. Ipak je Miteranova pobjeda ostavila traga. Za njom je došla druga pobjeda i socijalisti su, dugih četrnaest godina, vladali ključnom političkom pozicijom u Francuskoj. Time su uspostavili istorijsko povjerenje i ubijedili glasače da znaju vladati Francuskom i, time, pripremili političku klimu za dolazak socijalističke vlade Lionela Jospina. Ta pobjeda je, nesumnjivo, ohrabrila i Gonzalesove socijaliste u Španiji, koji su izdržali na vlasti od 1982. do 1996. godine. Skandinavski socijalni demokrati su bili duga desetljeća na vlasti, pa ih *treći put* ne iznenađuje, posebno zato, jer su tu vrstu reforme stranke i socijalno demokratsko uvjerenje, u pretežnoj mjeri, ostvarili još pod desetgodišnjim vođstvom Olofa Palmea.

OPORAVAK

Socijalna demokratija u Zapadnoj Evropi se konačno uspravila tek nakon pada komunizma te permanentne opasnosti, koja je opterećivala Zapad od Oktobarske revolucije na ovamo. Poslije drugog svjetskog rata, sve desne stranke su se moćno pomjerile prema ljevici, tako da je čak i bavarski konzervativac Franz Josef Strauss tvrdio, da su 1945. svi morali biti socijalisti, ukoliko su htjeli preživjeti u politici.

Socijalna demokratija u Zapadnoj Evropi se konačno uspravila tek nakon pada komunizma te permanentne opasnosti, koja je opterećivala Zapad od Oktobarske revolucije na ovamo.

Tek je pad komunizma omogućio desnici da prodiše punim plućima i postavi na dnevni red pitanja koja su vezana za njenu konzervativnu, ka prošlosti okrenutu, prirodu.

Pošto je desnica postala prilično socijaldemokratska, veoma se suzio prostor socijalnoj demokratiji. Zato nije čudno da su studentski protesti 1968. godine, cjelokupnu stranačku arenu, proglasili za leglo građanskog kompromisa i postavili u prvi plan Che Guevaru, Mao Zedonga, Martina Lutera Kinga i druge revolucionare.

U tom kontekstu, *treći put* odašilje novu pobudu ka internacionalizaciji socijalne demokratije, koja je poslije 1916. prešla u nacionalni, čak i nacionalistički okvir. Socijalna demokratija se od te svoje politike nije oporavila do sredine devedesetih godina. Ne radi se samo o saradnji nacionalnih stranaka, nego i o zajedničkim projektima socijalne demokratije pri gradnji nadsocijalnih institucija, koje će zauzdati kapital, tako da će bogaćenje predstavljati bogaćenje sviju, ne samo onih koji pogode na lotu ili se dobro snađu u kazino-kapitalizmu savremene globalizacije. To je bilo moguće postaviti na dnevni red u vrijeme kad je, od petnaest država Evropske unije, na vlasti bilo čak 12 socijalno demokratskih ili socijalističkih vlada ili koalicija, u kojima su učestvovali socijalisti ili socijalni demokrati. *Treći put* je pokušao postaviti taj preporod socijalne demokratije pod zajedničku strategiju.

Tek je pad komunizma omogućio desnici da prodiše punim plućima i postavi na dnevni red pitanja koja su vezana za njenu konzervativnu, ka prošlosti okrenutu, prirodu. To znači, prije svega: afirmacija feudalnih vrijednosti, uključujući vraćanje moći papinske države i katoličke crkve u društvo i politiku, afirmaciju vlasništva nad nekretninama i ostvarivanje rente kao jedinog prihoda, koje omogućava lagodan život, koketiranje sa fašizmom i nacizmom, vraćanje žena djeci i domaćem ognjištu, protjerivanje drugačijih, to jest onih koji ne čine sastav glavnog toka pripadnika nebeske rase, do homoseksualaca i uživaoca zabranjenih droga.

ZAMAH

Time, pošto je desnica radikalizirala, bilo je omogućeno socijalnoj demokratiji da se vidljivo pobrine za svoje vrijednosti, koje nisu ni komunističke ni konzerva-

tivne. U novonastalim državama Evrope počesto se dogodilo da su socijaldemokratske stranke, u svom boju protiv komunizma, išle tako daleko da su pristigle na desnicu. Taj dio nastajanja socijaldemokratskih stranaka u Istočnoj Evropi će biti potrebno detaljno proučiti da bismo dobili jasne odgovore na to: zašto su socijaldemokratske stranke, koje su pri nastanku imale neke značajne elemente socijaldemokratskog programa, kao što su npr. pad komunizma, uspostava parlamentarne demokratije, uspostava tržišne ekonomije... završile na desnici ili čak krajnoj desnici? (Rizman, 1998.)

Treći put Tonya Blaira je, tako, put na ruševinama samouništenja i raspada komunizma i neoliberalizma i, istovremeno, spoznaja da se ni na jedan stari način više ne može naprijed. *Treći put* je, tako, i nagovještaj traženja novoga, afirmacija politike kao samosvjesnog eksperimenta, s moćnim marginalnim uslovima, koji predstavljaju civilizacijske vrijednosti, nadgrađene vrijednostima moderne socijalne demokratije. Zato je, prije svega, ponuda mladoj generaciji, da neopterećeno i neovisno od svih dosadašnjih puteva i doktrina, promisli i uokviri svoje političko držanje, odredi vlastite ciljeve i uvaži svoje vrijednosti. Za mladu generaciju je uvijek najinspirativnija ona doktrina, koja još nema jasnih i utvrđenih veza, koja je u tom smislu otvorena za kreativnost i pobude u cijelosti, ne samo na beznačajnoj margini. Mlada generacija je pozvana u srž politike, da odlučuje o strategiji razvoja novog društva trećeg tisućljeća, nove Evrope i novog svijeta.

AMERIKANIZACIJA

Treći put mnogi povezuju sa amerikanizacijom politike. Pod tim, prije svega, smatraju medijsku dimenziju političkog, koja postaje dominantna. Tome pripada i teoretska ispražnjenost vođa socijalne demokratije, koji su se, uvijek u istoriji, olako razbacivali uvjerenjem da duboko poznaju društvo, ekonomiju, politiku i sve otvorene teoretske dileme političkih znanosti. Staru socijalnu demokratiju i staru ljevicu je teško predstaviti bez vođa, kao što

Treći put Tonya Blaira je, tako, put na ruševinama samouništenja i raspada komunizma i neoliberalizma i, istovremeno, spoznaja da se ni na jedan stari način više ne može naprijed.

Treći put mnogi povezuju sa amerikanizacijom politike. Pod tim, prije svega, smatraju medijsku dimenziju političkog, koja postaje dominantna. Tome pripada i teoretska ispražnjenost vođa socijalne demokratije, koji su se, uvijek u istoriji, olako razbacivali uvjerenjem da duboko poznaju društvo, ekonomiju, politiku i sve otvorene teoretske dileme političkih znanosti.

Došlo je do podjele rada: dok se strategijom bave trustovi mozgova, a tekstove pišu stručnjaci za političku komunikaciju, zadatak politike je da se ubjedljivo predstavi, prije svega, kroz vizuelnu komunikaciju, koja je u savremenom društvu politički najmoćnija.

su bili Karl Marx, Friedrich Engels, Karl Libkneht, August Bebel, Roza Luxemburg, Edvard Bernstein, Georgij Plehanov, Karl Kautsky, Max i Viktor Adler, Karl Renner, Otto Bauer, na kraju i Lenjin, takođe Willy Brandt, Francois Mitterand i Bruno Kraisky, koji su bili majstori duha i pera. Isto je vrijedilo, takođe, i za utemeljitelje slovenačkog socijaldemokratskog gibanja, kao što su Dragotin Lončar, Henrik Tuma, Etbin Kristan i Albin Prepeluh. Ako bismo ih postavili pred kamere, najvjerovatnije bi svi slabo prošli, iako su bili dobri govornici i znali dobro govoriti pred masom. Moderna politika prosto tjera glavne aktere da svladaju vještinu nastupa u medijima, a samim tim i u idejnu ispražnjenost.

Došlo je do podjele rada: dok se strategijom bave trustovi mozgova, a tekstove pišu stručnjaci za političku komunikaciju, zadatak politike je da se ubjedljivo predstavi, prije svega, kroz vizuelnu komunikaciju, koja je u savremenom društvu politički najmoćnija. Političar se mora prilagoditi ukusu gledaoca koji prati telenovele. Inače, ne može biti smješten u misaoni i emocionalni svijet novog birača. Socijalna demokratija se dugo odupirala tome načinu, čak i po cijenu smanjenja političkog uticaja u javnom životu.

Sa Blairovim *trećim putem* se, i na području shvaćanja politike kao naglašenog medijskog nastupa, konačno sprijateljila s istinom da put do vlasti vodi ponajviše preko medija i time, svakako, širokim masama dopadljive promocije stranačke politike i političara.

Takav način amerikanizacije ne može proteći bez oštrih konflikata. Za mnoge stare socijalne demokrate i socijaliste je korištenje medija znak gubljenja smjera, put u praznoriječje i pozerstvo, koje ističe samo formu, dok se gubi sadržaj⁹. Prije svega, za ekstremnu ljevicu i za komuniste, to je krunski dokaz otpadništva socijalne demokratije. Tako se i javnost teško navikava na novi nastup socijaldemokratskih vođa. Spremna je podnijeti takav nastup desnice i centra, dok je za ljevicu javnost uvijek imala oštrije kriterije. Na toj razini, nije riječ o ukusu, nego o pitanju uvažavanja političke moći.

Socijalna demokratija je, u stvarnosti, imala samo dvije mogućnosti: ili da postepeno propadne sa svim svojim sadržajima, ili da se prilagodi novoj formi prezentacije,

prestigne desnicu na tom ključnom polju političke borbe i osvježi svoj uticaj na tok političkog događanja.

KANT

Socijalna demokratija je sišla sa hegelmarksizma na Kanta. Na teoretsko političkoj razini, među ostalima, to je zasluga Bernsteina i novokantovaca. To je bila cijena koju je platila industrijalizaciji i omasovljenju kretanja te medijskoj prezentaciji. Međutim to stanje nije konačna faza.

Svi eksperimenti revitalizacije projekta socijalne demokratije vode ka načinu mišljenja, kojega je u filozofiju uveo Hegel i razvijala grana hegelovskog marksizma. Prije svega, socijalna demokratija će se morati otarasiti prosuđivanja da je komunizam i realni socijalizam plod glave zapadnog marksizma ili čak samog Marxa. Zbog toga, *treći put* ima, na teoretskoj ravni, dugu perspektivu, jer mora obaviti još dosta teoretskog posla. Samo takvim dubokim promišljanjem svojih korijena u savremenom društvu i politici socijalna demokratija može izbjeći opasnosti da njena politika ne postane telenovela, u kojoj se uvijek događa nešto veliko, ali se na kraju ne dogodi ništa.

STRATEŠKI CILJEVI

Na ravni političkog sistema, Blairov *treći put* je postavio velike strateške ciljeve, čiji osnovni cilj je povećanje i produbljivanje demokratizacije, što znači približavanje odlučivanja ljudima na nižim nivoima i decentralizaciju. Laburisti su, poslije osam stoljeća vladavine većinskog izbornog sistema, odlučili se za proporcijalan sistem, koji su već sproveli na izborima za Evropski parlament i na izborima za Škotski regionalni parlament. Uveli su, takođe, i neposredni izbor gradonačelnika. Razvijaju »strategiju postepenog oblikovanja novog političkog prostora« (Mulgan, 1998,16) i testiranje novih ideja, tako da otvaraju prostor radikalnim promjenama.

Socijalna demokratija je sišla sa hegelmarksizma na Kanta.

Na ravni političkog sistema, Blairov *treći put* je postavio velike strateške ciljeve, čiji osnovni cilj je povećanje i produbljivanje demokratizacije, što znači približavanje odlučivanja ljudima na nižim nivoima i decentralizaciju.

Treći put proizlazi iz stava da ne živimo više u potpuno antagonističkoj kulturi.

Socijalna politika se sužava samo na one, koji nemaju pristupa do tržišta radne snage. Svi ostali su smješteni u kontekst politike osposobljavanja za nove izazove i nove mogućnosti.

Treći put proizlazi iz stava da ne živimo više u potpuno antagonističkoj kulturi. Zato zagovara poduzetničku kulturu, koja ostvaruje nova radna mjesta i, istovremeno, uvažava vrijednosti odgovornosti svakog pojedinca za svoju vlastitu sudbinu¹⁰.

»Posla za sve« postaje imperativ, jedino što posao više nije shvaćen kao jednokratno zapošljavanje. Radi se, prije svega, o crpljenju socijalnog kapitala pojedinca i društva, koja pojedinicu omogućava emocionalnu, intelektualnu, moralnu i materijalnu kreaciju vlastitog života. Na zastavi *trećeg puta*, na prvom mjestu nije socijalni program, pasivna politika pomoći odbačenima, nego aktivna politika razvoja.

Socijalna politika se sužava samo na one koji nemaju pristupa do tržišta radne snage. Svi ostali su smješteni u kontekst politike osposobljavanja za nove izazove i nove mogućnosti. Solidarnost su socijaldemokrati, u periodu industrijske revolucije i socijalne države, pretvorili u »određenu pasivnost, umjesto u inicijativu i odgovornost za samog sebe«. (Gonzalez, 1998:12) Potrebno je uspostaviti socijalnu državu, koja će moći preživjeti i u uslovima globalizacije. Treba se oslanjati, prije svega, na nove institucije, koje će regulisati svjetsku ekonomiju.¹¹ Ideju o minimalnoj državi, koju su uveli neoliberali, i ideju socijalne države, u doktrini trećeg puta zamijenili su idejom aktivne/aktivistične države. Država je dužna činiti dobro za sve državljane i tako predstavlja korektiv, koji potpomaže uspostavljanju humanog civiliziranog društva, koje se temelji na solidarnosti.

U svijetu punom promjena, *treći put* postavlja cilj: da strah pred gubitkom sigurnosti bude povezan uvijek s novim zahtjevima i bude preokrenut u podsticaj za iskorištavanje prilika. Zato se bavi razvijanjem menadžmenta nastojanja, čiji cilj je osposobiti samosvjesne pojedince, koji su uslov stvaralaštva i slobode u društvu. Taj korak ka samostalnosti je, takođe, i korak do samospoznaje socijalne brige, kao prvog izbora, ne bi li pojedinac preuzeo odgovornost za svoj životni put i ubuduće sam pokušao pronalaziti rješenja.

CIVILNO DRUŠTVO

Moćni i samostalni pojedinci su jedina osnova iz koje izrasta svijet civilnog društva. U civilnom društvu, pojedinac pronalazi prostor za svoje slobode i stvaralaštvo te se povezuje sa drugima za realizaciju skupnih ideja. Prije svega, civilno društvo je mjesto gdje se oplođuje socijalni kapital. U tom kontekstu je, naročito, strateški značajno pitanje jednakosti polova, ustvari jednake zastupljenosti žena na vodećim položajima i muškaraca u porodičnom životu. Takođe, ekološka svijest i održivi razvoj mogu se potkrijepljivati i cjelovito razvijati samo u civilnom društvu, pri čemu vrijedi maksima: da je civilno društvo ispred države, to jest u partnerstvu sa njom.

Treći put je, u cjelosti gledano, takođe i pokušaj uspostavljanja nove kulture – nove političke kulture, kulture poduzetništva, kulture spolova – kulture, koja nije više suprotnost ekonomiji, društvu i politici, nego ih uključuje, prožima i razvija.

Radi se o novoj politici sudjelovanja i povezivanja, koja je u suprotnosti s politikom ukopavanja i utvrđivanja linije fronta; politika motivacije pojedinaca da se ubace u svijet i realiziraju svoje ideje mora se ugraditi u školski sistem i u sve druge ideološke aparate države.

TREĆI PUT ZA REPUBLIKU SRPSKU

Treći put za Republiku Srpsku znači priključenje na trenutna strateška razmišljanja u redovima socijalne demokratije u svijetu. Političke i intelektualne sile postavljaju pred zadatak da razmisle i odluče se: u kakvom svijetu žele vidjeti Srpsku u svjetskim razmjerama i kakvu Srpsku žele stvarati. To razmišljanje ne može više biti parcijalne prirode, nacionalan ili nacionalistički, može biti samo globalan i zajednički.

Relevantno razmišljanje mogu činiti samo one intelektualne i političke snage, koje su uključene u zajednički rad na evropskoj i svjetskoj sceni. *Treći put* je politički program savremene i, prema svijetu usmjerene, socijalne

Moćni i samostalni pojedinci su jedina osnova iz koje izrasta svijet civilnog društva.

Treći put za Republiku Srpsku znači priključenje na trenutna strateška razmišljanja u redovima socijalne demokratije u svijetu.

Relevantno razmišljanje mogu činiti samo one intelektualne i političke snage, koje su uključene u zajednički rad na evropskoj i svjetskoj sceni.

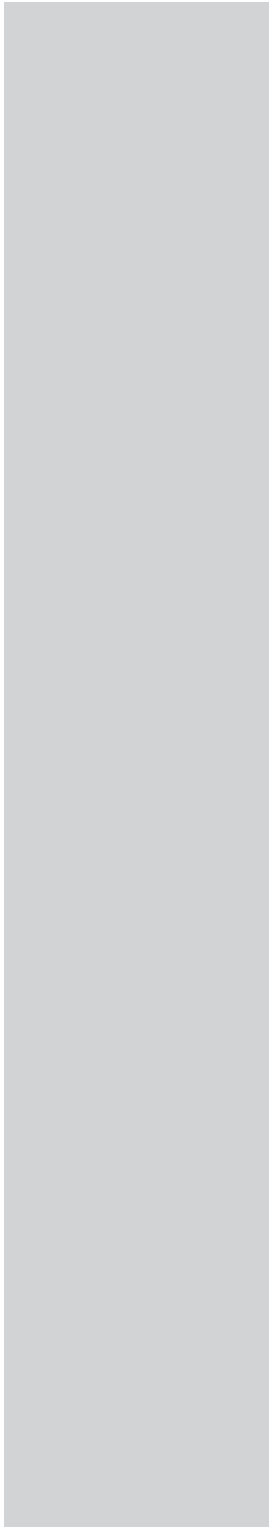
demokratije. Pri tome, dijeli sve teškoće nastojanja i napre-
zanja između dobrog i lošeg u staroj socijalnoj demokratiji
i novoj strategiji trećeg puta.

Literatura:

1. Bernstein, Eduard (1993/1899/): The Preconditions of Socialism. Cambridge University Press, Cambridge.
2. Blair, Tony (1998): The Third Way: New Politics for the New Century. Fabian Pamphlet 588, The Fabian Society, London.
3. Dauderstädt, Michael, Andre Gerrits, György G. Markus (1999): Troubled Transition. Social Democracy in East nad Central Europe. FES, WBS in AMS, Bonn in Amsterdam.
4. Europe: The Third Way/Die Neue Mitte – Tony Blair and Gerhard Schröder.
Zajednička programska izjava za nastup na izborima u evropski parlament juna 1999 godine.
Skupna programska izjava za nastup na volitvah v evropski parlament junija leta 1999.
5. Giddens, Anthony (1998): The Third Way: The Renewal of Social Democracy. Polity Press, Cambridge.
6. Gonzalez, Philipe (1998): Die Linke muss viel lernen. Intervju. Die Zeit, 17. septembar br. 17. september št. 17.
7. Hall, Stuart (1998): The Grat Moving Nowhere Show. V: Marxism Today, poseban broj, nov/dec. posebna številka, nov/dec.
8. Held, David (1998): Globalisation. The Timed Tendency. V: Marxism Today,

poseban broj, nov/dec.
posebna številka, nov/dec.

9. Hobsbawm, Eric, Stuart Hall, Will Hutton, Suzanne Moore idr. (1998): Wrong. Marxism Today, poseban broj, nov/dec.
posebna številka, nov/dec.
10. Hombach, Bodo (1998): Aufbruch. Die politik der Neuen Mitte. Sa uvodom Z uvodom Gerharda Schröderja. Econ, München.
11. Mulgan, Geoff (1998): Whinge And a Prayer. V: Marxism Today, poseban broj, nov/dec. 1998. posebna številka, nov/dec. 1998.
12. Negt, Oskar (1998): Warum SPD? Steidl Verlag, Göttingen.
13. Rizman, Rudi (1998): Radikalna desnica u Sloveniji. Teorija i praksa, br.2.
Radikalna desnica na Slovenskem. Teorija in praksa, št.2.
14. Šik, Ota (1983/1972/): Treći put. Marksističko-lenjiniistička teorija i moderno društvo. Globus, Zagreb.

Konstitutivni aspekti političkih partija u Bosni i Hercegovini

dr Radomir Nešković

Političke partije u demokratskim društvima su faktori i, ujedno, integralni dio političkih sistema. S druge strane, političke partije su faktori procesa i odnosa u političkom sistemu, jer - zavisno od toga da li su u poziciji ili opoziciji - djeluju na različite načine naspram državne vlasti. Osim što su dio strukture i bitni faktori funkcionisanja političkog sistema, političke partije su demokratski oblici kroz koje građani, kao pojedinci i pripadnici naroda, djeluju u političkim procesima. Kao varijabilni faktori političkog sistema, partije podstiču političke procese i djeluju kao unutrašnji faktor, ali i kao njegova spoljna determinanta.

Funkcionisanje političkog sistema, kao složenog i protivrječnog procesa između naroda i države, upućuje na bitnu i višestruku ulogu političkih partija. Međutim, njihova varijabilnost, mogućnost da budu u institucijama državne

Političke partije u demokratskim društvima su faktori i, ujedno, integralni dio političkih sistema.

Funkcionisanje političkog sistema, kao složenog i protivrječnog procesa između naroda i države, upućuje na bitnu i višestruku ulogu političkih partija.

Specifičnost Bosne i Hercegovine je u tome što se, pored navedenih funkcija, političke partije iskazuju i kao subjekt konstituirajuće vlasti.

vlasti i izvan nje, mijenjanje programa, političkih ciljeva, načina djelovanja, otežava njihovo objektivno naučno izučavanje.

Političke partije su bitan dio predmeta proučavanja političke nauke naročito u aspektima njihove funkcije da *predstavljaju, stvaraju elite i regrutuju kadar, određuju ciljeve, artikuliraju i uobličavaju interese, mobiliraju i socijalizuju i organizuju vlast (Enru Hejvud).*

1. Osnovni elementi poimanja konstituirajuće vlasti

Specifičnost Bosne i Hercegovine je u tome što se, pored navedenih funkcija, političke partije iskazuju i kao subjekt konstituirajuće vlasti. Pod tim podrazumijevamo najvišu, suverenu vlast koja stvara državu i određuje osnovne elemente njenog ustavnog ustrojstva i ispoljava se u formalnom i suštinskom svojstvu. Formalni oblik ispoljavanja ove suverene vlasti su ustavotvorne skupštine, na kojima se donosi ustav i definišu osnovne vrijednosti društva i države.

Suštinski oblik suverene vlasti odvija se kroz složene procese političkih dogovora između ili unutar političkih subjekata koji izražavaju narodni legitimitet. Svakom ustavu, kao osnovnom i najvišem pravnom aktu, predhodi politički dogovor kojim se definišu osnovni elementi uređenja i funkcionisanja države. Ustav je, zbog toga, političko-pravni akt u kome politička dimenzija ne mora nužno biti nadređena, ali ona zasigurno predhodi pravnoj dimenziji. Institucionalni oblik izvršne konstituirajuće vlasti su *ustavni sud, vrhovni sud, državni savjet*, zavisno od uređenja u pojedinim državama.

SUBJEKTI

Subjekti konstituirajuće vlasti, čija politička saglasnost predhodi donošenju ustava, svoje interese iskazuju u tri osnovna aspekta:

1. definicija suverenih vrijednosti kao trajnih kategorija u preambulama ustava

2. definicija osnovnih ustavnih normi o uređenju i funkcionisanju države i
3. definicija zaštitnih elemenata izmjene ustava (dvotrećinska većina, dvostruka većina, referendum itd).

U državama sa građanskom demokratijom definisani su sadržaji suverenih vrijednosti koje su osnov ustavnih normi.¹

U preambuli se iskazuje politička strana ustava, identifikuju se konstitutivni subjekti (ko osniva državu, zbog kojih ciljeva, na kojim vrijednostima, ko će upravljati državom, čija je država koja se osniva ili za koju se ustav donosi). Navedena pitanja iz sfere ustavne osnove i suverenosti naroda ne mogu se definisati na nekom drugom mjestu, osim u preambuli. Ustav nije akt «čistog» prava, nego je političko-pravni akt, jer ustavnom aktu predhodi politička saglasnost konstitutivnih subjekata.

Ustav, kao dio Dejtonskog sporazuma, osim normi, sadrži i brojne principe, programske ciljeve i vrijednosti koji imaju ustavnu snagu. Sporazum, a time i ustav kao njegov bitni dio, uključuju procese i sadržaje izvan čistih pravnih normi, kojima su definisani ciljevi i vrijednosti koje se ustavom trebaju postići i obično se definišu u preambuli.

Preambula Ustava BiH je dio u kojem se navode Srbi, Bošnjaci i Hrvati kao konstitutivni narodi, čime se ustanovljava državotvornost etničke nacije. Bez ovakvog određenja bilo bi sporno: da li su tri nacije konstitutivne ili su to građani, kao državljani BiH? Preambula, u aspektu konstitutivnosti naroda, odražava kontinuitet ustavnih određenja iz perioda uspostavljanja državnosti BiH u Mrkonjić Gradu 1943. i Sanskom Mostu 1944. godine, gdje

¹ 1. Ustav Švajcarske, prije normativnog dijela, sadrži pozivanje na ap-solutnu suverenu vrijednost „ U IME BOGA SVEMOGUĆEG“

2. U ustavu Njemačke, u preambuli, se navodi, među ostalim: „NJEMAČKI NAROD...SVJESTAN SVOJE ODGOVORNOSTI PRED BOGOM I LJUDIMA“

3. Francuski ustav sadrži DEKLARACIJU O PRAVIMA I SLOBODAMA ČOVJEKA I GRAĐANINA

4. Ustav Sjedinjenih Američkih Država: MI NARODI SJEDINJENIH DRŽAVA DA BI STVORILI SAVRŠENIJI SAVEZ, USTOLIČILI PRAVDU, OSIGURALI UNUTRAŠNJI MIR itd.

Ustav, kao dio Dejtonskog sporazuma, osim normi, sadrži i brojne principe, programske ciljeve i vrijednosti koji imaju ustavnu snagu.

Kod ustavnih amandmana, koji su logičan proces izgradnje državnosti, ustavnosti i demokratije, mijenjaju se različite ustavne norme, uključujući i one osnovne: o državnom uređenju, ali se bitni sadržaj preambule ne mijenja, osim u slučaju radikalnih revolucija, disolucija države i sl.

Ustav Bosne i Hercegovine, kao dio Dejtonskog sporazuma, u preambuli sadrži osnovne vrijednosti ljudskih prava, statusa države i definiše tri naroda: Srbe, Hrvate i Bošnjake kao subjekte konstituirajuće vlasti.

Bosna nije ni srpska ni muslimanska ni hrvatska, nego i srpska i muslimanska i hrvatska.

Preambulom se, vrijednosno, objedinjuju sadržaji domaće i međunarodnog prava, tako da se kroz ustavne norme prožimaju kao jedna normativna cjelina.

Kod ustavnih amandmana, koji su logičan proces izgradnje državnosti, ustavnosti i demokratije, mijenjaju se različite ustavne norme, uključujući i one osnovne: o državnom uređenju, ali se bitni sadržaj preambule ne mijenja, osim u slučaju radikalnih revolucija, disolucija države i sl.

Negiranje preambule, kao integralnog dijela ustava, proizilazi iz «čistog» poimanja ustava kao najvišeg pravnog akta. Ustavni sud Bosne i Hercegovine je u svojoj Odluci od 1. jula 2000. godine, preambulu definisao kao sastavni i obavezujući dio Ustava BiH, upravo na osnovi državotvornosti naroda kao nacije. «*Princip konstitutivnosti naroda Ustavni sud smatra toliko značajnim da ga označava kao «natkrovljujući princip» kojem se entiteti moraju u potpunosti povinovati, u skladu sa nadređenošću Ustava BiH ustavima entiteta».*²

Ustav Bosne i Hercegovine, kao dio Dejtonskog sporazuma, u preambuli sadrži osnovne vrijednosti ljudskih prava, statusa države i definiše tri naroda: Srbe, Hrvate i Bošnjake kao subjekte konstituirajuće vlasti. Preambula spaja političku suštinu i formalno pravni oblik konstituirajuće vlasti i zato predstavlja integralni dio Ustava. Iz navedenog principa proizilazi da postoji izvorna (originerna) suverenost i izvedena (delegirana) suverenost.

Izvorna narodna suverenost (iznad koje ne može postojati nijedna druga) sadrži suverene vrijednosti koje se mogu iskazivati kao: prirodna ljudska prava, vjerski sadržaji, nacionalni interesi itd. Zavisno od pojedinih civilizacija, stepena društveno-ekonomskog razvoja i oblika organizacije države i društva, razlikuju se i sadržaji suverenih vrijednosti. Na primjer: politički sistemi, zasnovani na fundamentalizmu vjere, imaće vjerske sadržaje kao vrijednosti; liberalna ideologija kapitalizma imaće ljudska prava, slobode, neprikosnovenost privatne imovine; ideologija nacionalne države imaće nacionalne interese itd.

² Kasim Trnka, *Konstitutivnost naroda*, str.98.

Delegirana ili izvedena suverenost je državna suverenost (suverenost državne vlasti). Da bi država imala suverenost, mora postojati neki subjekt koji će predhodno da je stvori i da joj aktom (ustavom) dodijeli pravo suverene državne vlasti. Zato država nema izvorni suverenitet, već izvedeni. Međutim, kada državna vlast jednom dobije od naroda delegirano suvereno pravo da vrši vlast, ona snagom svoje moći nastoji da izvedeni karakter suverenosti izmijeni u originerni.

U strukturi suverenosti *originerna-izvedena* nameće se pitanje: koji subjekt određuje šta je sadržaj originerne suverenosti, na koji način se ona delegira na državu kao izvedenu suverenost i ko kontroliše je li izvedena suverenost državne vlasti u skladu sa vrijednostima originerne suverenosti?

Jedini legitimni titular-vlasnik suverenosti je narod, koji obuhvata oba strukturalna aspekta suverenosti (originerni i izvedeni). Suština je u neotuđivom karakteru suverenosti, tj. onaj ko je suveren, on to svojstvo ima trajno; suverenost nije potrošiva i ne može biti oduzeta narodu od nekog drugog subjekta.

Konstituirajuća vlast je izraz suverenog subjekta i temelj je uređenja i funkcionisanja države. Definicija titulara suverenosti determiniše državno uređenje i identifikuje vlasnika države, što je bitno za Bosnu i Hercegovinu, sa tri autohtona naroda. »*Definicija titulara suverenosti opredjeljuje ukupnu institucionalnu strukturu sistema vlasti i načina odlučivanja*».³ Navedena konstatacija teorijski i praktično znači: da jedan ili više titulara suverenosti odlučuju o svim bitnim elementima države koju stvaraju i ravnopravno biraju ustavotvornu skupštinu (konstituirajuću vlast), koja donosi osnovni pravni akt (ustav), ugrađuju svoje interese u organizaciju države i ostaju trajni faktor u njenom funkcionisanju (faktor političkog sistema). Kada više titulara suverenosti (u slučaju BiH - više nacija) odlučuju o državi (kao subjekti konstituirajuće vlasti), oni to mogu činiti na više načina.

Jedan način je: da, u relativno dužem istorijskom procesu, tri etničke zajednice izgrade novi nadsvođujući

Delegirana ili izvedena suverenost je državna suverenost (suverenost državne vlasti). Da bi država imala suverenost, mora postojati neki subjekt koji će predhodno da je stvori i da joj aktom (ustavom) dodijeli pravo suverene državne vlasti. Zato država nema izvorni suverenitet, već izvedeni.

Jedini legitimni titular-vlasnik suverenosti je narod, koji obuhvata oba strukturalna aspekta suverenosti (originerni i izvedeni).

Jedan način je: da, u relativno dužem istorijskom procesu, tri etničke zajednice izgrade novi nadsvođujući građanski identitet.

³ Kasim Trnka, nav. djelo str.54

Izgradnja građanske nacije prirodnim procesima međuetničke saradnje i izgradnje zajedničke države, u zadnjih stotinu godina, nije se dogodila. To je objektivna realnost istorijskog naslijeđa u Bosni i Hercegovini.

S obzirom na to, da definicija titulara suverenosti opredjeljuje ukupnu državnu strukturu i funkcionisanje vlasti, u Bosni i Hercegovini se vodi politička borba: ko ima pravo da se iskaže kao subjekt konstituirajuće vlasti, jer se na ovom legitimitetu iskazuje suverenost?

građanski identitet, koji nadilazi njihove posebne etničke identitete. Izgradnja građanske nacije prirodnim procesima međuetničke saradnje i izgradnje zajedničke države, u zadnjih stotinu godina, nije se dogodila. To je objektivna realnost istorijskog naslijeđa u Bosni i Hercegovini.

Drugi je način: da se tri nacije izraze kao jedan titular suverenosti, da imaju zajedničku nedjeljivu suverenost koja se iskazuje kao ravnopravna konstitutivnost. Ovaj princip objedinjava postojanje različitih etničkih subjektiviteta, uz istovremenu nadogradnju nove opšte vrijednosti (građanske u nekom obliku), koja će sa etničkim subjektivitetima biti u demokratskoj koegzistenciji. Ovakav model u Bosni je funkcionisao u periodu od 1945. do 1990. godine u kontekstu jugoslovenske države.

Treći način je: međunacionalni sukob, u raznim varijantama, uslovno nazvan «dvostruka nemogućnost». Narodi, kao etničke nacije, ne mogu da izgrade neophodni nivo zajedništva, ali istovremeno ne mogu ni sami za sebe, separatno, da ostvare nacionalne ciljeve, bez saradnje sa drugima ili protivno interesima drugih naroda-nacija.

S obzirom na to, da definicija titulara suverenosti opredjeljuje ukupnu državnu strukturu i funkcionisanje vlasti, u Bosni i Hercegovini se vodi politička borba: ko ima pravo da se iskaže kao subjekt konstituirajuće vlasti, jer se na ovom legitimitetu iskazuje suverenost? Onaj ko je suveren, vlasnik - suvlasnik je države i ima pravo da se samoopredjeljuje prema postojećoj državi. Nekoliko aspekata konstituirajuće vlasti je bitno za Bosnu i Hercegovinu:

VOLJA

1. Volja subjekta konstituirajuće vlasti predhodi ustavu, predhodi osnivanju i uređenju države. Politički subjekt, koji ima ovakav status, ima realnu mogućnost da odredi osnovne elemente uređenja i funkcionisanja države i da podržavi svoje interese.

SUVERENA VOLJA

2. S obzirom na to da je volja suverena, ona je po svom suštinskom svojstvu nepotrošiva, i konstitutivni subjekt uvijek iznova može da problematizuje ustavne elemente uređenja države. Svaki politički subjekt u državi je dužan da se povinuje ustavu, kao opštoj i najvišoj normi, osim subjekta konstituirajuće vlasti. Ovaj subjekt može dovesti u pitanje i sam ustav, jer je ustav nastao iz njegove političke volje.

KONSTITUTIVNOST

3. Konstitutivni subjekt ugrađuje svoje vrijednosti, interese i ciljeve u ustavne norme, čime se podržavaju političke zajednice. Daleko je lakše i efikasnije ugraditi svoje interese prilikom donošenja ustava, nego da se demokratski bori za te interese u već donesenom ustavu i ustanovljenom pravnom poretku.

SAMOOPREDJELJENJE

4. Samopredjeljenje državotvornog subjekta, naspram postojeće države, uvijek je moguće, što obično ima za posljedicu unutrašnje preuređenje države u smjeru unitarnizacije ili federalizacije.

U ovom kontekstu nalazi se suštinsko političko i pravno pitanje samoopredjeljenja naroda u Bosni i Hercegovini. U kom obliku se narod samoopredjeljuje i do koje pravne granice ovaj proces može da se odvija? Prema Dejtonskom sporazumu i ranijem tumačenju Badinterove komisije, samoopredjeljenje naroda može da ide sve do granice teritorijalnog integriteta i međunarodnog subjektiviteta Bosne i Hercegovine.

Svaki politički subjekt u državi je dužan da se povinuje ustavu, kao opštoj i najvišoj normi, osim subjekta konstituirajuće vlasti.

Samopredjeljenje državotvornog subjekta, naspram postojeće države, uvijek je moguće, što obično ima za posljedicu unutrašnje preuređenje države u smjeru unitarnizacije ili federalizacije.

IZMJENA USTAVA

5. Svojstvo konstituirajuće-suverene vlasti daje političkom subjektu veću mogućnost, u odnosu na zakonodavnu, izvršnu i sudsku vlast i, čak, u odnosu na vlast ustavnog suda. Državotvorni subjekt ima mogućnost da legalno izmijeni ustav i može da odredi funkcionisanje svake druge vlasti.

Osnovna politička borba u Bosni i Hercegovini odvija se upravo u sferi konstituirajuće vlasti, jer količina moći u ovoj sferi određuje sve ostale količine moći, koje neki subjekt ima u društvu i državi. Radikalni politički sukob između političkih partija i poslaničkih klubova u Skupštini BiH, tokom 1991-1992. godine, bio je upravo u sferi definisanja titulara suverenosti i državotvornog subjekta.

2. Kontinuitet etničko-nacionalne osnove

U proteklom periodu političke partije su se iskazivale kao najbitniji faktori konstituirajuće vlasti, a da paradoks bude veći, to je prihvaćeno i od bitnih faktora međunarodne zajednice.⁴

Specifičnost političkog sistema u BiH je, između ostalog, i u tome što su partije najbitniji subjekti konstituirajuće vlasti, pa je time i politička moć i vlast locirana u partijske elite. Državna vlast funkcioniše kao „ispražnjena,” kategorija, kao legalni mehanizam za ostvarivanje interesa partija, odnosno njihovih elita. Ovakvo inverzivno funkcionisanje državne vlasti proizašlo je iz činjenice da su političke partije u Bosni i Hercegovini starije od državne vlasti, partije su nastale prije, nego je ustanovljena državna vlast BiH kao demokratska kategorija.

⁴ U procesu neuspješnih ustavnih promjena iz 2005. i 2006. godine, koje su se odvijale pod američkim patronatom, političke partije iz BiH su definisane kao faktori ustavotvorne vlasti. U članu 1. stoji da su se političke stranke dogovorile da izvrše izmjene ustava BiH, u domenu Predsjedništva, Vijeća ministara i Parlamentarne skupštine. Političke partije, kao subjekti pregovora, takođe su prihvatile da će vršiti izmjene Ustava po fazama. Neuspjeh predloženog modela ne umanjuje činjenicu da su političke partije ostale najbitniji subjekti ustavotvorne vlasti.

Svojstvo konstituirajuće-suverene vlasti daje političkom subjektu veću mogućnost, u odnosu na zakonodavnu, izvršnu i sudsku vlast i, čak, u odnosu na vlast ustavnog suda. Državotvorni subjekt ima mogućnost da legalno izmijeni ustav i može da odredi funkcionisanje svake druge vlasti.

U procesu neuspješnih ustavnih promjena iz 2005. i 2006. godine, koje su se odvijale pod američkim patronatom, političke partije iz BiH su definisane kao faktori ustavotvorne vlasti.

Bosna i Hercegovina je partijska država u svom temelju i državne institucije ne mogu da prevaziđu partijske okvire. Političke partije, opet, ne mogu da prevaziđu okvire etničkih nacija, bez obzira na njihove različite nazive i proklamovana programska opredjeljenja. Etnička osnova je identična kod svih političkih partija u Bosni i Hercegovini i njihova osnovna podjela je na partije srpske, hrvatske i bošnjačke. Etnička osnova nije nastala početkom devedesetih godina, kao neka uvezena nedemokratska kategorija, nego je ona naslijeđena iz devetnaestog vijeka, kada su se u BiH formirali nacionalni pokreti Srba, Hrvata i Bošnjaka. Etničke partije 1990. su uglavnom nastale iz Saveza komunista Bosne i Hercegovine, a ne iz neke sfere alternativnog civilnog demokratskog društva. Gubitak vlasti Saveza komunista Bosne i Hercegovine i izborna pobjeda etničko-nacionalnih partija bila je moguća upravo zbog činjenice da je Savez komunista, unutar svoje organizacije i ideologije, sadržavao potencijale etničke organizacije i ideologije. *Savez komunista Bosne i Hercegovine* i tri nacionalne partije (SDA, HDZ i SDS), iako ideološki suprostavljene do granica isključivosti, u suštini su bile slične, jer su imale istu etničko-nacionalnu osnovu.

Svojestvo konstitutivnog subjekta političke partije sadrže još od svog osnivanja (početak dvadesetog vijeka), jer su nacionalni pokreti i partije, kao narodne organizacije, nastali skoro pola vijeka ranije u odnosu na državu Bosnu i Hercegovinu.

DVOSTRUKA ULOGA

Savez komunista BiH, kao vladajuća partija, iskazivao se u dvostrukoj državotvornoj ulozi:

- a) izgrađivao je nadsvođujući sadržaj socijalističkih građanskih vrijednosti i
- b) obezbjeđivao podržavljenje i ravnopravnost tri etničke nacije.

Jedna od spornih i bitnih političkih i teorijskih tema u Bosni i Hercegovini je i pitanje: da li je promjenom partija na vlasti i uspostavljanjem višestranačke demokratije 1990. godine nastao međunacionalni sukob ili je to naslijeđeni

Bosna i Hercegovina je partijska država u svom temelju i državne institucije ne mogu da prevaziđu partijske okvire. Političke partije, opet, ne mogu da prevaziđu okvire etničkih nacija, bez obzira na njihove različite nazive i proklamovana programska opredjeljenja. Etnička osnova je identična kod svih političkih partija u Bosni i Hercegovini i njihova osnovna podjela je na partije srpske, hrvatske i bošnjačke.

Ako je *Savez komunist*, osim klasne, sadržavao i etničko-nacionalnu osnovu kao demokratsku kategoriju, zašto bi etničko-nacionalna osnova kod drugih partija bila nedemokratska kategorija?

Politička partija prevazilazi klasične gabarite političke organizacije i postaje nacionalni pokret.

potencijal iz predhodnih političkih sistema? Da li su nacionalne stranke proizašle iz narodnog legitimiteta ili su bile nametnuta nedemokratska kategorija?

Procesi koji su nastali početkom devedesetih godina, i koji još traju, ukazuju da su nacionalne stranke samo nastavile i dovršile disolutivni proces koji je *Savez komunist* započeo znatno ranije, još u periodu 1967-1974. godine. Nacionalne stranke u BiH su nastale na osnovi realnih okolnosti, kao logična faza protivrječnog procesa međunacionalnih odnosa, a ne kao nedemokratska «greška» i trenutni izraz «prevaziđenog» nacionalizma.

Ako je *Savez komunist*, osim klasne, sadržavao i etničko-nacionalnu osnovu kao demokratsku kategoriju, zašto bi etničko-nacionalna osnova kod drugih partija bila nedemokratska kategorija?

Afirmacija i državno konstituisanje etničkih nacija bilo je od početka prisutno u ideologiji Saveza komunist Jugoslavije. «*Borba za zajedničku i demokratsku državu bila je istovremeno borba za ideale nacionalne nezavisnosti i za puno ostvarivanje kulturnih, političkih i ekonomskih interesa svake od nacija posebno i svih zajedno*». *Federativni oblik državnog ustrojstva najviše je odgovarao ovakvim ciljevima i interesima*».⁵Etničko-nacionalna osnova u ideologiji, programu i organizaciji političke partije čini je konstitutivnim faktorom u dva aspekta:

1. može da se bavi pitanjem političkog statusa nacije u državi u okviru funkcionisanja političkog sistema i
2. može da se proglasi legitimnim predstavnikom nacionalnih interesa prilikom osnivanja ili preuređenja države.

PROMJENA

Politička partija prevazilazi klasične gabarite političke organizacije i postaje nacionalni pokret. U Bosni i Hercegovini su lideri SDS-a, HDZ-a i SDA, tokom devedesetih godina, ujedno bili i nacionalni lideri. Danas imamo

⁵ David Atlagić, *Klasno i nacionalno*, Izdavački centar, Komunist, Beograd, 1973.g.str.45-46.

identičnu situaciju, jedino su se promijenili nazivi partija i imena lidera.

Nacionalne stranke u Bosni i Hercegovini, nakon 1990. godine, proizašle su iz etničko-nacionalne osnove koja je postojala u vrijeme vladavine *Saveza komunista*.

Različite partije i organizacije u savremeno vrijeme ukazuju na istorijski kontinuitet etničke osnove kod svih partija, a mijenjaju se samo spoljni elementi organizacije, političke taktike, izbornog programa. Etničko-nacionalna osnova u programima i djelovanjima političkih partija daje im svojstvo narodnih pokreta, čime se uvećava legitimitet političkih partija i njihovih elita.⁶

Svojstvo narodnog pokreta prelazi u svojstvo konstitutivnog subjekta, što partijama u Bosni i Hercegovini omogućava da djeluju unutar i izvan institucija državne vlasti i one mogu da budu faktori disolucije i agregacije državne vlasti.

3. Pozicija na vlasti u procesu disolucije države

Sticajem istorijskih okolnosti, politička partija može u procesu disolucije države, rata, revolucija i sličnih događaja, da stekne ulogu konstitutivnog subjekta u ime naroda, nacije, radničke klase, demokratije. Ovaj aspekt je bitan i, ujedno, karakterističan za Bosnu i Hercegovinu, kao i za bivšu jugoslovensku državu. Komunistička partija je, sticajem ratnih okolnosti 1941-1945. godine, izvršila revoluciju i promijenila politički sistem i državno ustrojstvo. Tokom perioda 1990-1992, u BiH su nacionalne političke stranke (SDS, HDZ i SDA) postale bitni faktori raspada državne vlasti i konstituisanja novih nacionalnih državnih entiteta.

Slabost državnih institucija Bosne i Hercegovine uticala je na to da se moć državne vlasti pomjeri i koncentriše u vrhovima partijskih elita, tako da je stranka

⁶ U vrijeme složenog procesa međunarodne arbitraže državnog pitanja Bosne i Hercegovine, u periodu 1992-1995. godine, ključni subjekti pregovora bile su elite i lideri političkih partija, koji su ujedno imali i svojstvo narodnih vođa i predstavnika etničkih nacija.

Svojstvo narodnog pokreta prelazi u svojstvo konstitutivnog subjekta, što partijama u Bosni i Hercegovini omogućava da djeluju unutar i izvan institucija državne vlasti i one mogu da budu faktori disolucije i agregacije državne vlasti.

Slabost državnih institucija Bosne i Hercegovine uticala je na to da se moć državne vlasti pomjeri i koncentriše u vrhovima partijskih elita, tako da je stranka postajala moćnija od državne institucije.

U periodu 1990-1992. godine, tri nacionalne stranke u Bosni i Hercegovini su evoluirale: od stranaka, koje su na izborima dobile pravo da vrše vlast, do nacionalnih subjekata kontituirajuće vlasti, a partijski šefovi su postali i nacionalni lideri.

Jedna od specifičnosti političkih partija na vlasti je u njihovom svojstvu da mogu ugroziti funkcionisanje vlasti, a izvan partija nema subjekta koji bi mogao da ih sankcioniše.

postajala moćnija od državne institucije. Na etničku osnovu stranke nadograđuje se pozicija moći legalnog vršioca državne vlasti, tako da politička partija objedinjuje svojstva subjekta državne vlasti i nacionalnog pokreta, što joj pruža mogućnost podržavljenja nacionalnih interesa.

U periodu 1990-1992. godine, tri nacionalne stranke u Bosni i Hercegovini su evoluirale: od stranaka, koje su na izborima dobile pravo da vrše vlast, do nacionalnih subjekata kontituirajuće vlasti, a partijski šefovi su postali i nacionalni lideri. U procesu disolucije države, političke partije postaju ključne institucije, oko kojih se okupljaju etničke zajednice, kao nacionalni pokreti.

LEGALITET I LEGITIMITET

Pozicijom u vlasti, partija ima legalitet, a kao nacionalni pokret i legitimitet, tako da njen uticaj zahvata i državne institucije i civilnu sferu djelovanja etničke zajednice. Sticanjem legalne moći i legitimiteta nacionalnog pokreta, politička partija postaje subjekt konstituirajuće vlasti preko koga se etnička nacija samoopredjeljuje naspram postojeće države.

Na primjeru Bosne i Hercegovine iskazan je model protivrječnih odnosa vlasti i disolucije države. Partijske elite ulaze u sukob, koji onemogućava državu da funkcioniše, jer ne priznaju ustavnu poziciju državnih institucija, nego nastoje da državnu moć premjeste u partijske vrhove. Onemogućavanje državne vlasti da na ustavan način funkcioniše kao jedinstveni faktor, prva je faza disolucije države. Sprečavanje djelovanja državne vlasti odvija se u dva osnovna oblika:

- a) negiranje postojeće vlasti i stvaranje druge paralelne (separatizam) i
- b) pokušaj prisvajanja cjelokupne postojeće vlasti od strane jedne partije (hegemonizam).

Dva navedena procesa predstavljaju aspekte disolucije državne vlasti.

Jedna od specifičnosti političkih partija na vlasti je u njihovom svojstvu da mogu ugroziti funkcionisanje vlasti, a izvan partija nema subjekta koji bi mogao da ih sankcioniše.

4. Pozicija u donošenju konstitutivnih akata

Svojstvo političkih partija, kao subjekata konstituirajuće vlasti je najočiglednije u procesu donošenja konstitutivnih akata.

Donošenje protivrječnih državotvornih akata, oktobra 1991. godine, od strane tri nacionalne stranke u Bosni i Hercegovini, bilo je moguće upravo zbog činjenice da su one vršile legalnu državnu vlast. Događaji iz 14. i 24. oktobra 1991. godine su primjer iskazivanja moći političkih partija u odnosu na državnu vlast. Skupština Bosne i Hercegovine se, pod uticajem partija, transformisala u jednu nacionalnu i jednu dvonacionalnu skupštinu, gdje su i jedna i druga donosile konstitutivna akta koja su bila međusobno suprotstavljena.

Ustavna pozicija entiteta i ukupna organizacija države u Bosni i Hercegovini, koja je priznata Dejtonskim sporazumom, nastala je na osnovi konstitutivnih akata političkih partija krajem 1991. i početkom 1992. godine.

Donošenje ustavnog amandmana, od strane *Saveza komunista BiH* 1990. godine, bilo je moguće, takođe, zbog njegove legalne pozicije na vlasti, iako je navedeni amandman bio sporan u dva suštinska aspekta:

1. ustavni amandman je donesen u vrijeme izborne kampanje, što je nelegitimno i suprotno logici i praksi ustavnog prava, i
2. ustavni amandman donijeli su poslanici političke partije, koja je tri mjeseca kasnije izgubila izbore, što znači da nije imala narodni legitimitet prilikom izglasavanja ustavnog amandmana.

Pozicija na vlasti, u vrijeme disolucije države, strankama pribavlja veće mogućnosti u raznim aspektima, a jedna od tih je da državne institucije ne mogu da intervenišu protiv stranačkih djelovanja, jer stranke kontrolišu te iste institucije.

U Bosni i Hercegovini, početkom devedesetih godina, osim navedenog procesa, događao se i drugi: u smislu da su partije koristile državne institucije da onemoguće državu kako im ona ne bi smetala u ostvarivanju partijskih

Događaji iz 14. i 24. oktobra 1991. godine su primjer iskazivanja moći političkih partija u odnosu na državnu vlast.

Ustavna pozicija entiteta i ukupna organizacija države u Bosni i Hercegovini, koja je priznata Dejtonskim sporazumom, nastala je na osnovi konstitutivnih akata političkih partija krajem 1991. i početkom 1992. godine.

Primjer ustavnih promjena, u današnje vrijeme, potvrđuje da su političke partije i njihove elite, i dalje ostale najbitniji konstitutivni subjekti u uređenju države i organizacije državne vlasti u Bosni i Hercegovini.

Tri nacionalne stranke (SDS, SDA i HDZ) su organizovale plebiscite etničkih zajednica o državnom statusu Bosne i Hercegovine.

ciljeva. Kroz disoluciju državne vlasti, nastao je i proces konstituisanja nacionalnih državnih entiteta, koji čine ustavnu osnovu države.

Političke partije su donosile konstitutivna akta u tri osnovna oblika:

- a) djelovanjem kroz legalne institucije državne vlasti, tako što poslanički klubovi u parlamentu mogu donositi akta;
- b) djelovanjem izvan institucija državne vlasti, u formi narodnih pokreta, gdje političke partije, uz široko učešće predstavnika dotične etničke nacije mogu donositi konstitutivna akta,⁷
- c) organizovanje neposrednog izjašnjavanja naroda i građana u formi plebiscita o nekom bitnom državnom pitanju.⁸

Primjer ustavnih promjena, u današnje vrijeme, potvrđuje da su političke partije i njihove elite, i dalje ostale najbitniji konstitutivni subjekti u uređenju države i organizacije državne vlasti u Bosni i Hercegovini.

Potreba da se u procesu evropskih integracija kontinuirano reformišu i država i društvo pruža političkim partijama novi kvalitet političke moći. Za razliku od ustavotvornih skupština, koje se rijetko sazivaju i ne mogu djelovati u kontinuitetu, političke partije su uvijek spremne na kontinuirano političko djelovanje.

Osim kvaliteta u kontinuitetu, političke partije imaju svojstvo da se prilagođavaju, da prave kompromise i da budu elastični faktori, što je u skladu s logikom evropskog prava.

⁷ Primjer svesrpskog Sabora u Banja Luci 10. oktobra 1990. godine koji su organizovale *Srpska demokratska stranka i Srpski pokret obnove* i na kome je donesena Deklaracija srpskog nacionalnog vijeća kao prvi akt samoopredjeljenja srpskog naroda u Bosni i Hercegovini.

⁸ Tri nacionalne stranke (SDS, SDA i HDZ) su organizovale plebiscite etničkih zajednica o državnom statusu Bosne i Hercegovine. Srpski plebiscit, održan u novembru 1991. Godine, a hrvatski i bošnjački u martu 1992. godine. Navedena neposredna izjašnjavanja naroda imala su karakter nacionalnih plebiscita, jer državni referendum podrazumijeva duplu većinu tj. natpolovičnu većinu građana u svakoj od tri etničke zajednice posebno.

5. Pozicija spoljnih faktora političkog sistema

Istorijsko naslijeđe partijskih djelovanja na prostora Bosne i Hercegovine i bivše jugoslovenske države sadrži brojne primjere da su političke partije djelovale kao konstitutivni subjekti, koji su u ime nacija, uticali na stvaranje i uređenje države. Donošenje akata, koja su uticala na opstanak i uređenje Bosne i Hercegovine od strane političkih partija, tokom 1990-1992. godine, nije specifičnost tih partija i tog vremena, nego je logičan slijed uzročno-posljedičnih veza kroz istorijsko naslijeđe. Bila je to jedna faza u istorijskom procesu, u kome su političke partije predhodile državi, stvarale je, uređivale, uticale na njen raspad.

U Bosni i Hercegovini su tri nacionalne stranke podržavile posebne nacionalne interese, preuredile ustavni poredak i organizaciju države. U navedenom procesu, partije su bile faktori koji su predhodili uspostavljanju političkog sistema i djelovale kao njegovi spoljni faktori.

Narod, kao nacija i legitimni vlasnik suverenosti, nužno stvara političke organizacije koje će na praktičniji i organizovan način izražavati nacionalne interese kroz konstituirajuću vlast. Svojestvo suverenosti s naroda prenosi se na političku partiju, koja ga formalno prenosi na državu, ali suštinski ga zadržava za sebe.

Suštinska suverenost, koju politička partija zadržava kao predstavnik nacije, jeste u legitimitetu nacionalnih interesa kao trajne, nepotrošive i neprenosive kategorije. Elita neke političke partije, u poziciji ili opoziciji, uvijek može kritikovati državu ili dovoditi u pitanje njeno uređenje, ili čak i opstanak, pozivajući se na legitimitet nacionalnih interesa.

Politička partija, kao reprezent nacionalnih interesa, trajno zadržava svojstvo spoljnog faktora političkog sistema, bez obzira što u određenim periodima vrši vlast i djeluje kao njegov unutrašnji faktor. Svojestvo spoljnog faktora države i političkog sistema, politička partija stiče na osnovu narodnog pokreta, državotvornog subjekta i bitne pozicije u konstituirajućoj vlasti.

U Bosni i Hercegovini su tri nacionalne stranke podržavile posebne nacionalne interese, preuredile ustavni poredak i organizaciju države.

Politička partija, kao reprezent nacionalnih interesa, trajno zadržava svojstvo spoljnog faktora političkog sistema, bez obzira što u određenim periodima vrši vlast i djeluje kao njegov unutrašnji faktor.

6. Pozicija unutrašnjih elemenata političkog sistema

Nastankom države, njenim uređenjem i formiranjem neophodnih i ustavom definisanih institucija, uspostavlja se i politički sistem. Političke partije počinju djelovati u okvirima zakonskih i drugih pravila koje su same stvorile. Činjenica da su partije autori ustanovljenih pravila ne umanjuje njihovu obavezu da se tih pravila i pridržavaju. Partije, kao unutrašnji elementi političkog sistema, iskazuju se u dvostrukoj ulozi: *kao dio institucionalne strukture i kao promjenljivi faktori*. Partije, kao dio institucionalne državne strukture, faktori su izbornih procesa, smjenjivosti vršilaca vlasti, demokratske komunikacije i drugih demokratskih svojstava političkog sistema.

S druge strane, partije djeluju kao promjenljivi faktori: mijenja im se pozicija (vladaju li ili ne), mijenja se program, ponekad i ideologija, kadrovi, organizacija, mogućnosti ostvarivanja ciljeva itd.

Jedan od najbitnijih faktora promjene djelovanja partija je njihova pozicija u vlasti. Ista partija afirmiše ili kritikuje ponašanje vlasti, zavisno od toga da li je u poziciji ili opoziciji.

Enru Hejvud u svom djelu *Politika*, političke partije poima kao «*čuvare kapija*», u dvosmjernom smislu. Komunikacija od državne vlasti prema narodu ide kroz «kapiju» koju kontrolišu partije. Ovaj aspekt poimamo kao mogućnost uticaja partija na javno mnijenje. Komunikacija od naroda prema državnoj vlasti opet ide kroz «kapiju» koju čuvaju političke partije, jer su one najpraktičniji oblik iskazivanja naroda, građana prema državnoj vlasti.

Ovaj aspekt, opet, možemo poimati kao mogućnost kontrolisanja javnog mnijenja, redukovanja demokratske volje naroda ili oblika ustavnosti.

Politička partija, kao unutrašnji element političkog sistema, ima specifično svojstvo koje nemaju državne institucije ni institucije civilnog društva.

Partija, nakon izbora, može postati faktor zvanične vlasti i djelovati kroz njene institucije.

Partija može biti izvan vlasti, u opoziciji, i djelovati kao faktor oblikovanja i iskazivanja javnog mnijenja.

Partije, kao dio institucionalne državne strukture, faktori su izbornih procesa, smjenjivosti vršilaca vlasti, demokratske komunikacije i drugih demokratskih svojstava političkog sistema.

Jedan od najbitnijih faktora promjene djelovanja partija je njihova pozicija u vlasti. Ista partija afirmiše ili kritikuje ponašanje vlasti, zavisno od toga da li je u poziciji ili opoziciji.

Partije mogu, putem svojih simpatizera i članova, u sferi civilnog društva (naročito sindikat, mediji i vjerske institucije), djelovati na forme njihovih aktivnosti, iako formalno i zvanično nemaju direktnu povezanost.

Takođe, partije mogu djelovati i kroz ekonomsku aktivnost, zavisno od načina i obima kompanija u kojima imaju interes i uticaj. Političke partije su strukturalni dijelovi i faktori političkog sistema. Imaju široke mogućnosti različitih djelovanja, zbog svoje specifične fleksibilne političke pozicije u društvu i državi. Možemo ih pojmiti i kao najbitnije varijabilne faktore u strukturi i funkcionisanju političkog sistema.

POZICIJA

Pozicija političke partije, kao konstituirajuće vlasti, zavisi od nekoliko elemenata:

- a) da je prihvaćena od naroda kao legitimni predstavnik nacionalnih interesa i da legitimno predstavlja etničku zajednicu,
- b) da ima legalnu poziciju u državnoj vlasti, tako da kroz državnu moć može da provodi svoje programske ciljeve,
- c) da ima legitimitet u donošenju konstitutivnih akata u određenim okolnostima,
- d) da ima dovoljan organizacioni i kadrovski kapacitet da može primijeniti konstitutivna akta,
- e) da može funkcionisati kao spoljni faktor političkog sistema,
- f) da ima unutrašnji demokratski kapacitet za artikulaciju i agregaciju interesa i
- g) da je drugi subjekti, domaći i međunarodni, priznaju kao bitnog faktora u funkcionisanju države i političkog sistema.

Partija, kao konstitutivni subjekt, može poprimiti takvo svojstvo i u specifičnim društveno-istorijskim okolnostima. Kada je društvo podijeljeno u posebne segmente,

Partije mogu, putem svojih simpatizera i članova, u sferi civilnog društva (naročito sindikat, mediji i vjerske institucije), djelovati na forme njihovih aktivnosti, iako formalno i zvanično nemaju direktnu povezanost.

Takođe, partije mogu djelovati i kroz ekonomsku aktivnost, zavisno od načina i obima kompanija u kojima imaju interes i uticaj.

Kada je društvo podijeljeno u posebne segmente, bez dovoljne neposredne saglasnosti, tada partijske elite, kao predstavnici nacionalnih segmenata, uspostavljaju „natkrovljujuću“ saglasnost u nivou opšteg ili zajedničkog interesa.

Konsocijativni demokratski model političkog sistema u Bosni i Hercegovini postaje nužna i najoptimalnija osnova za opstanak države i za demokratsko funkcionisanje njenog političkog sistema, pri čemu političke partije i njihove elite imaju ključnu ulogu.

bez dovoljne neposredne saglasnosti, tada partijske elite, kao predstavnici nacionalnih segmenata, uspostavljaju „natkrovljujuću“ saglasnost u nivou opšteg ili zajedničkog interesa.

Drugi razlog je tempo reformi, koje Evropska zajednica nameće nekoj državi kroz različite faze integracije i, u nastojanju da izbjegne široku narodnu saglasnost, oslanja se na partijske elite pa one postaju bitni subjekti reformskih procesa.

Treći razlog je u činjenici da rješenja i modeli u reformama društva i države mogu biti suprotni interesima naroda i demokratske javnosti, tako da u demokratskoj proceduri nije moguća saglasnost, pa se demokratski deficit „premoštava“ saglasnošću partijskih elita.

Četvrti razlog je praktične prirode, jer je jednostavnije «uticati» na jednu ili nekoliko partijskih ličnosti da nešto prihvate ili provedu, nego to obezbijediti kroz demokratsko izjašnjavanje naroda.

Činjenica, da su partijske elite u Bosni i Hercegovini glavni subjekti modeliranja ustavnih promjena, potvrđuje konstitutivni subjektivitet političkih partija, naročito njihovih elita i lidera.

Političke partije, kao subjekti konstituirajuće vlasti u Bosni i Hercegovini, imaju svojstvo i podjednake mogućnosti da budu faktori i agregacije i disolucije državne vlasti.

Konsocijativni demokratski model političkog sistema u Bosni i Hercegovini postaje nužna i najoptimalnija osnova za opstanak države i za demokratsko funkcionisanje njenog političkog sistema, pri čemu političke partije i njihove elite imaju ključnu ulogu.

Značaj godine izbora za strukturu članstva i kandidata političke stranke

Rajko Vasić

Na ovim prostorima ne postoje sistematska saznanja o teoriji i praksi političkih stranaka. To je uslovljeno nedemokratskom prelomnicom koja je omogućila demokratsko višestranačje. Nasilni, protivustavni, a u nekim elementima i protivpravni (međunarodno pravo i nepovredivost granica u Evropi, po Helsinkiju – o kome više niko ne govori), način raspada i razbijanja Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, nije mogao omogućiti zdrav demokratski početak političke artikulacije, političkog predstavljanja, koju u običnoj, dnevnoj praksi politike zovemo političkim strankama. Fiktivno su nastale političke stranke, a njihova fabrikacija je sumnjiva, jer su im nazivi suviše slični da bi to bilo slučajno (govorim o BiH) – sve su sa srednjim D i sve su „demokratske“. No, radi se o principu: jedan čovjek – jedna nacija – jedan pokret, a ne o političkim strankama ili partijama. Stoga se prvi bosanskohercegovački izbori,

Na ovim prostorima ne postoje sistematska saznanja o teoriji i praksi političkih stranaka. To je uslovljeno nedemokratskom prelomnicom koja je omogućila demokratsko višestranačje.

Stoga se prvi bosanskohercegovački izbori, poslije sloma sistema socijalističkog samoupravljanja i Saveza komunista, ne mogu nazvati prvim demokratskim višestranačkim izborima, već prvim višenacionalnim popisom žitelja s pravom glasa.

Iskustva Saveza nezavisnih socijaldemokrata iz kandidatskog procesa za jesenje lokalne izbore ove godine, nude neke drugačije odgovore. Ta analiza će, možda, ponuditi i jedan dio odgovora o konstantnom izbornom i političkom usponu SNSD-a.

Potrebno je pronaći adekvatniji način izbora i odabir toliko velikog broja kandidata koliko ih treba za lokalne izbore, u blizu devedeset opština u Bosni i Hercegovini, odnosno 62 u Republici Srskoj. Radi se o blizu 2.000 kandidata.

poslije sloma sistema socijalističkog samoupravljanja i Saveza komunista, ne mogu nazvati prvim demokratskim višestranačkim izborima, već prvim višenacionalnim popisom žitelja s pravom glasa.

NOVA POLITIČKA TEHNOLOGIJA KANDIDOVANJA

Uprkos takvom stanju, postoje neka opšta mjesta koja se smatraju uslovom, bez koga ne može egzistirati efikasna politička stranka. Ta znanja i saznanja su plod usmene i očigledne predaje u kratkoj istoriji izborovanja koja je bila efikasna, jer je to brži i lakši način primjene postulata od onog istraživačkog, analitičkog i komparativnog metoda, u šta bi trebalo uključiti stranačke strukture aktivista - kojih najčešće nema.

Jedno od tih temeljnih saznanja o strankama je: izvor kadra, kandidata i izvršilaca vlasti, u širem smislu, baza je članstva, a u užem, kadrovska baza stranke.

Iskustva Saveza nezavisnih socijaldemokrata iz kandidatskog procesa za jesenje lokalne izbore ove godine, nude neke drugačije odgovore. Ta analiza će, možda, ponuditi i jedan dio odgovora o konstantnom izbornom i političkom usponu SNSD-a.

Najprije, Savez nezavisnih socijaldemokrata ima, po evidencijama prije početka priprema za ovogodišnje lokalne izbore, skoro 125.000 članova. Druge stranke ili ne znaju koliko imaju članova, odnosno nemaju preciznu evidenciju, ili imaju mnogo manje članova. SDP Hrvatske nema ni 30.000 članova. U tako obimnom članstvu SNSD-a, teško je operisati kadrovskom bazom.

IZBORNI AKTIVIZAM

Potrebno je pronaći adekvatniji način izbora i odabir toliko velikog broja kandidata koliko ih treba za lokalne izbore, u blizu devedeset opština u Bosni i Hercegovini, odnosno 62 u Republici Srskoj. Radi se o blizu 2.000 kandidata.

Kao glavni kriteriji uzeti su: stranački, organizacioni i izborni aktivizam i prijem u članstvo, koje korespondira sa posljednjim velikim (u ovom slučaju opštim) izborima. To znači: da se na kandidatskim listama, u pravilu, trebaju naći kandidati koji su primljeni u stranku 2006. i ranije, i prošli najmanje jednu izbornu praksu.

Takav odabir kandidata za odbornike omogućio je prirodnu, nedirigovanu selekciju, koja je ravnomjerno zastupila sva godišta prijema. Kad kažem ravnomjerno, mislim na srazmjernan odnos, jer je po godinama prijema dolazilo do oscilacija.

godina prijema	broj kandidata	%	godina Izbora
1996	23	1,51	
1997	22	1,45	
1998	168	11,04	X
1999	81	5,32	
2000	172	11,30	X
2001	28	1,84	
2002	183	12,02	X
2003	72	4,73	
2004	191	12,55	X
2005	97	6,37	
2006	398	26,15	X
2007	52	3,42	
2008	35	2,30	
	1522	100,00	

Te oscilacije su vidljive, prema plusu, u godinama '98., 2000., 2002., 2004. i 2006.

Sve su ovo godine izbora, a to znači da je Savez nezavisnih socijaldemokrata u godinama izbora, prije samog izbornog dana, značajno povećavao priliv članstva. Kratko objašnjenje može da bude ovakvo: djelovanje između izbora, u periodu od samo dvije godine, i djelatnost u opoziciji, gdje je provedeno najviše vremena, uspostavilo je povećanje političkog rejtinga SNSD-a, što je dovelo do skoka priliva članstva.

Djelovanje između izbora, u periodu od samo dvije godine, i djelatnost u opoziciji, gdje je provedeno najviše vremena, uspostavilo je povećanje političkog rejtinga SNSD-a, što je dovelo do skoka priliva članstva.

Ova tabela bi izgledala sasvim drugačije da nije postavljen kriterij učešća u izbornom procesu i da nije bilo ograničenja kandidature na 2006. i ranije. Kandidati koji se pojavljuju, kao oni koji su primljeni u članstvo SNSD-a 2007. i 2008, iz onih su odbora, koji su formirani nakon međašne godine.

ŠTA DIRIGOVATI?

Zanimljivo je da iz svih izbornih godina imamo skoro identičan procenat kandidata, oko 11 i 12%. Samo je 2006, priliv je bio veći dva puta i više. To je pobjednička godina Saveza nezavisnih socijaldemokrata i tu je skok izbornog rezultata bio znatno veći od dotadašnje uzlazne linije.

Bez obzira što nije dobro izbornu tehnologiju posmatrati lično, čini mi se da ne bi bolji omjer bio ni da smo dirigovali procenat za svaku godinu.

Zanimljiv je i raspored kandidata po godinama rođenja.

godina rođenja	Broj Kandidata	%
1936	1	0,07
1937	1	0,07
1938	4	0,28
1939	0	0,00
1940	1	0,07
1941	1	0,07
1942	3	0,21
1943	4	0,28
1944	7	0,50
1945	2	0,14
1946	7	0,50
1947	14	0,99
1948	16	1,13
1949	21	1,49
1950	19	1,34
1951	20	1,42
1952	31	2,19

Zanimljivo je da iz svih izbornih godina imamo skoro identičan procenat kandidata, oko 11 i 12%. Samo 2006, priliv je bio veći dva puta i više.

godina rođenja	Broj Kandidata	%
1953	30	2,12
1954	38	2,69
1955	28	1,98
1956	27	1,91
1957	41	2,90
1958	44	3,11
1959	48	3,40
1960	49	3,47
1961	50	3,54
1962	51	3,61
1963	44	3,11
1964	34	2,41
1965	34	2,41
1966	36	2,55
1967	30	2,12
1968	36	2,55
1969	15	1,06
1970	17	1,20
1971	39	2,76
1972	27	1,91
1973	32	2,26
1974	17	1,20
1975	33	2,34
1976	37	2,62
1977	37	2,62
1978	40	2,83
1979	32	2,26
1980	52	3,68
1981	46	3,26
1982	43	3,04
1983	52	3,68
1984	39	2,76
1985	25	1,77
1986	19	1,34
1987	19	1,34

Ti članovi su, u godinama prijema, imali oko 40 godina života i nakon rješenja nekih statusnih i egzistencijalnih pitanja, odlučili da uđu u politiku.

Iz svega se može zaključiti da je u kadrovsko-kandidatskoj politici stranke presudno poštovanje učešća u izbornom procesu.

godina rođenja	Broj Kandidata	%
1988	13	0,92
1989	6	0,42
1990	1	0,07

Šest godina rođenja, od 58. do 63. uključivši obje, imaju procenete iznad 3% u ukupnom broju kandidata. I još četiri godine, od 80. do 83. uključivši obje, imaju procenete iznad 3%.

Bitno je zapaziti da se radi o godinama koje su u nizu. Objašnjenje za četiri mlađa godišta nalazi su u činjenici da su ta godišta primljena u članstvo uglavnom 2006, a da su u prethodnom paketu od šest godišta, ugrubo, članovi primani u nekom ravnomjernom odnosu za svaku izbornu godinu. Ti članovi su, u godinama prijema, imali oko 40 godina života i nakon rješenja nekih statusnih i egzistencijalnih pitanja, odlučili da uđu u politiku.

Četiri mlađa kompaktna godišta znak su da je u SNSD 2006. godine ušao najveći broj, od ukupnog priliva, mladih ljudi i da je to bio priliv, a ne preliv iz drugih stranaka, naročito ne iz SDS-a. To SNSD-u daje poseban politički potencijal koji se može izvući iz članstva i kandidata.

SUBLIMACIJA

Iz svega se može zaključiti da je u kadrovsko-kandidatskoj politici stranke presudno poštovanje učešća u izbornom procesu. U slučaju SNSD-a članovi stranke su to, u toku jedne decenije, uočili i stoga je došlo do kompatibilnog rasta rejtinga i članstva što se, na kraju, ove godine, revalizovalo u kandidatskim kriterijima i strukturi kandidata koja pruža najveće iskorištenje.

Svaki drugi kriterij ne bi omogućio ovakav priliv članstva kakav je imao SNSD. Istina, u tom članstvu ima tri stepena, a na vrhu je A-tip članstva, što je oznaka za

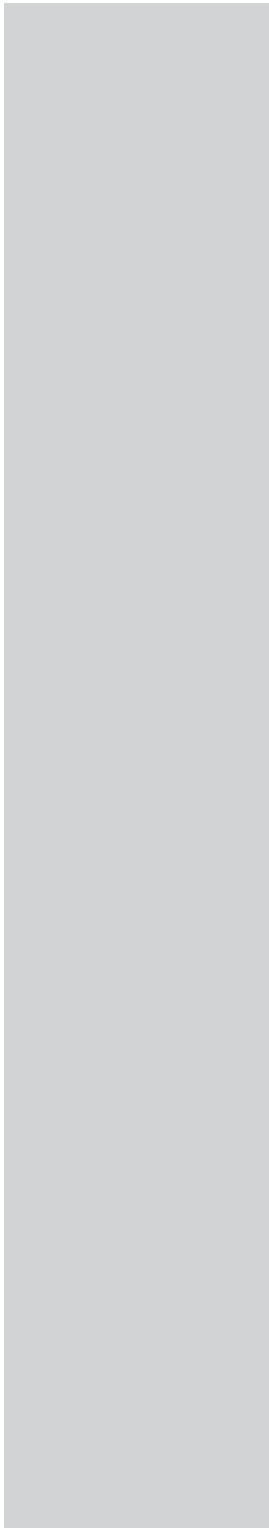
„aktivan“ i što „amortizuje“ veliki broj članova. Očito, mnogo simpatizera i glasača Saveza nezavisnih socijaldemokrata želi i da bude formalni član stranke.

Birokratizovani kriteriji, koje bi dirigovale neke kadrovske komisije, na vrhu ili u bazi stranke, donijeli bi potpuno drugu sliku u dvije prezentovane tabele. Ali, to znači da bi kandidatska struktura znatno odstupala od stvarnosti. Stranka bi u tom slučaju svake dvije godine, iz izbora u izbore, gubila kontakt sa svojim članstvom i pretvarala bi se u vještački kadrovski bubanj sa sve slabijim političkim temeljem. Sav priliv mladih članova bio bi neuvažen i ne bi postao sastavni dio stranačkog potencijala. U nekom dužem periodu, od dva-tri mandata, stranka koja bi tako radila potpuno bi iskopnila.

Kriterij izbornog aktivizma, ipak, ne može primijeniti svaka stranka. Porebno je imati niz konstanti kao preduslove da bi se iz tog stanja organizacije izvukao i realizovao ovakav kriterij.

Očito, mnogo simpatizera i glasača Saveza nezavisnih socijaldemokrata želi i da bude formalni član stranke.

Kriterij izbornog aktivizma, ipak, ne može primijeniti svaka stranka.

U kolonijama ništa novo

Slavko Mitrović

U djelu «Istorija kolonizacije», francuski historičar Alen Rišo, pozivajući se na generala Žozefa Galijenija, navodi:

«Prva briga (kolonizatora) treba da bude ispitivanje rasa, njihovih mržnji i rivaliteta, koje ih međusobno dijele i suprostavljaju. Kome pođe za rukom da napravi tačnu etno-geografsku kartu teritorije kojom upravlja, može se nadati potpunoj pacifikaciji, poslije koje dolazi organizacija koja mu najviše odgovara. U stvari cilj svake političke akcije u koloniji treba da bude razlikovanje i iskorišćavanje upotrebljivih lokalnih elemenata i neutralizacija i uništavanje onih elemenata koji se ne mogu upotrebiti.»

Iako je ovo napisano još krajem 19. vijeka, ništa nije izgubilo na definisanju ponašanja stranih upravljača nad nekom zemljom. To je moguće analizirati na primjerima iz BiH i upravljanja njome, bez ikakve odgovornosti. Prvi koraci kao uvod za uklanjanje ljudi sa stavom, su satanizacija i kriminalizacija. To je posebno izraženo u odnosu prema Republici Srpskoj i njenim funkcionerima. Priprema je u

Prvi koraci kao uvod za uklanjanje ljudi sa stavom, su satanizacija i kriminalizacija.

Reformisano bh. pravosuđe se pojavljuje kao servis za političke obračune sa onima koji nisu po volji upravljačima.

Vidljiva je namjera sve izabrane vlasti u BiH stalno proglašavati nesposobnim i kriminalnim, da bi se održavala politička nestabilnost, umanjile šanse za strana ulaganja i ulazak u više faze integracija.

bljuvačkoj propagandi plaćenih medija, koji sve u Republici Srpskoj prikazuje lošim i kriminalnim. Niko pismen i ne misli da je ono što se plasira iz Sarajeva rezultat kobajagi istraživačkog novinarstva. Jasno se vidi da su u pitanju kafanske priče, tračevi i obavještajni restlovi, pa sve to još i reciklirano. To jedino služi za pravljenje afera, blaćenje, dovođenje u sumnju i slične kvalifikacije. Trezor dezinformacija je pun gluposti koje vrijede koliko sekunda kada su izgovorene. Od te stvari se ne može napraviti pita za sudsku presudu, ali to nije ni bitno.

REFORMISANO PRAVOSUĐE

Reformisano bh. pravosuđe se pojavljuje kao servis za političke obračune sa onima koji nisu po volji upravljačima. Nije bez značaja da su u političkim procesima suđeni najviši demokratski birani predstavnici Srba i Hrvata. Poneki optuženi Bošnjak bez značajnije funkcije, nije dovoljan da se sakrije namjera. Od stranaca – pojavljuju se ista lica koji su u antikorupcionim timovima, pa su potom tužioc, pa presuditelj. Cilj je jasan - kompromitacija političkih ličnosti, odnosno diskreditacija svega onoga što budu pozitivni rezultati nečijeg vršenja vlasti. Kada se procesi završe i pokaže se besmislenost optužbi za razna zločinačka udruživanja, ne odgovaraju tužioc i njihovi naredbodavci. Najčešće ispare sa velikim zarađenim novcem koji se naravno knjiži kao pomoć BiH. To je prava ilustracija karikaturalno konstruisanog pravosuđa koje služi samo za degradaciju BiH kao države.

NEGACIJA

Vidljiva je namjera sve izabrane vlasti u BiH stalno proglašavati nesposobnim i kriminalnim, da bi se održavala politička nestabilnost, umanjile šanse za strana ulaganja i ulazak u više faze integracija. Cilj je da BiH ostane zarobljena i na upravljanju i arbitriranju strukturama koje su četvrti jahač apokalipse – bolest. Bosnom i Hercegovinom kroz njenu istoriju sve do današnjih dana, vladali su strani

zavojevači koji su te balkanske nesretnike tretirale samo svjetinom, rajom u velikim carevinama. Kako u prošlosti, tako i danas. Ambicije koje ispoljavaju šaptači sa strane, države BiH u bolesnom stanju, a sve radi njihovih ličnih interesa predstavljenih kao visoka politika. Zato su vladari bez odgovornosti, koji ne idu na izbore, instalirali centre njihovih okupljanja. Napravljene su nevladine organizacije sa po jednim čovjekom, koje kod kuće ne slušaju ni žena ni djeca, jer znaju s kim imaju posla. Tu su i dežurni analitičari i eksperti po sistemu – da se ja pitam, da sam ja vlast. Ako neki mediji ne prenose takve umotvorine, onda se to proglašava medijskim mrakom i ultimativno zahtijeva da prenose pametne izjave koje su uzgojili njihovi finansijeri i upravljači.

BITKA

Ovo je vrijeme u kome se vodi odsudna bitka za opstanak razuma, a time i krvavo stečenog mira u BiH. Bitka je za moguću BiH, protiv nemoguće BiH. Ko su krojači nemoguće? Po običaju - domaći i strani. Za mnoge Bošnjake trajno inficirane pričom o Republici Srpskoj kao genocidnoj tvorevini, koju su zapadne zemlje dužne ukinuti ili bar razvlastiti mimo Dejtonskog Ustava, to je siguran put za gubljenje države koju dijele sa Srbima i Hrvatima. Nikada ne zaboraviti: da je Izetbegović rekao da će žrtvovati mir, da bi dobio državu. Kakvu državu i za koga, danas najbolje definiše reis Mustafa Cerić: „Jedino Bošnjaci nisu dobili svoju državu“. Da bi dobili «svoju» državu, na putu im stoji Dejtonska BiH. Ova današnja država, uz sve manjkavosti i naizgled nefunkcionalnosti, jedina je koja može postojati. Nije to nepromjenjivo stanje, ali te promjene mogu samo po ustavnoj proceduri, konsenzusom izabranih predstavnika konstitutivnih naroda. Za to je potrebno pomirenje, povjerenje i zajednički interesi.

IZMIŠLJANJE USLOVA

To znači: nema nametanja, izmišljanja uslova u Sarajevu, koji će se onda, iz Brisela plasirati kao uslov za evroat-

Ovo je vrijeme u kome se vodi odsudna bitka za opstanak razuma, a time i krvavo stečenog mira u BiH. Bitka je za moguću BiH, protiv nemoguće BiH. Ko su krojači nemoguće? Po običaju - domaći i strani.

U Briselu su sa podsmijehom govorili: da je BiH jedina zemlja koja je sebi izmišljala i postavljala uslove.

Ataci na Republiku Srpsku i njene nadležnosti, trajale su godinama. Klapalo je to onih godina, dok je Republika Srpska stenjala pod vlašću SDS-a i njegovih ratnih i poratnih hipoteka.

Kreiranje nemogućih uslova radi nestabilnosti u BiH i stvaranje tenzija uz povremene ocjene o opasnostima raspada, zapravo je pokušaj da se ponovo zaigraju ratne igre.

lantske integracije. U Briselu su sa podsmijehom govorili: da je BiH jedina zemlja koja je sebi izmišljala i postavljala uslove. Nisu te uslove utvrđivali po zakonskoj i ustavnoj proceduri organi BiH, već oni koji su u poratnim godinama upravljali neproglašenim protektoratom. Kao, recimo, Pedi Ešdaun za reformu policije, koji je na kraju svog «uspješnog» mandata, rekao: Bosna i Hercegovina je duboko podijeljena i uplašena zemlja. Koliko je Ešdaun bio uspješan u BiH, pokazuje Avganistan koji je odbio da mu dotični pomaže u stabilizaciji i pomirenju. Avganistan drži do sebe.

PROBLEM

Ataci na Republiku Srpsku i njene nadležnosti, trajale su godinama. Klapalo je to onih godina, dok je Republika Srpska stenjala pod vlašću SDS-a i njegovih ratnih i poratnih hipoteka. SDS-ova vlast se mrljavo branila, a ako ćemo pravo, ona za to nema ni snage ni mogućnosti. Sada su pak problem građani Republike Srpske i sadašnja vlast bez SDS-ovih hipoteka. Republika Srpska danas ima svoje mjesto i svoju važnost u BiH i više joj niko ne može oduzimati nadležnosti niti pravo da, u skladu sa međunarodnim ugovorom, ostvaruje politiku u interesu svojih stanovnika. Drugima je jedina politika „Anti Republika Srpska“, pa ostaju zarobljenici ratnih ciljeva. To je i rezultat politike međunarodne zajednice, koja je umjesto da povećava kapacitet održivosti BiH kroz pomirenje, međusobno povjerenje i zajedničke interese, činila suprotno. Nametane su reforme i prenos nadležnosti mimo ustavom predviđene procedure. Još, kada se vidi da nisu doprinijele funkcionalnosti niti efikasnosti, a pogotovo nisu donijele manji trošak, nego što je prethodno bio u entitetima.

ZAVADA

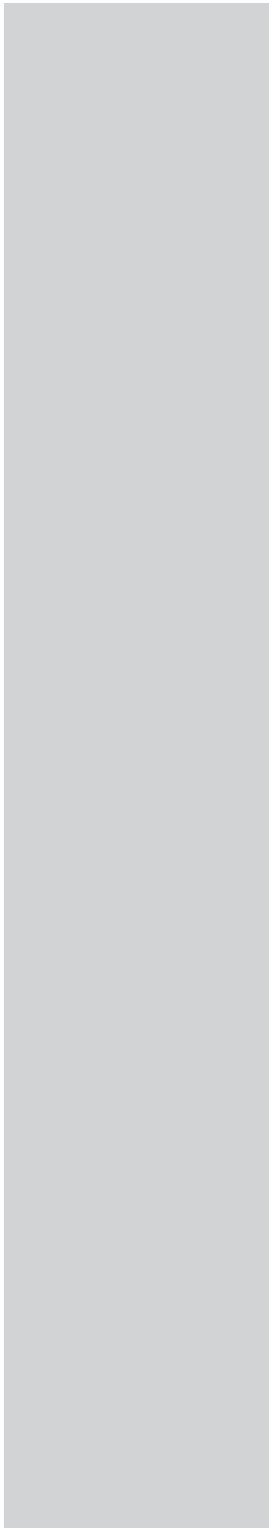
Kreiranje nemogućih uslova radi nestabilnosti u BiH i stvaranje tenzija uz povremene ocjene o opasnostima raspada, zapravo je pokušaj da se ponovo zaigraju ratne igre. Od nezadovoljstva stanjem i odnosima, prave se planovi

incidentnih teritorijalnih prekranja. Zapravo, kako navodi i Rišo, to je samo razrada načela "zavadi, pa vladaj", pa nastavlja: «Niko ne tvrdi da su etničke podjele vještački izazvane i da su ih stvorili novi gospodari. Ali one su uspostavile plodno tlo za politiku rasa: sasvim određeno, ova ljudska i etnička različitost koja je vladala u pokorenim društvima korišćena je za stvaranje trajnih podjela među njima.» Može li biti jasnije i dokle tako?

Da podsjetimo, ovo se dešava u vremenu kada je BiH subjekt ugovornog odnosa sa Evropskom unijom i partner sa NATO paktom. Vrijeme je da dosadašnji upravljači odu i ne preporučujemo ih nijednoj drugoj državi kojoj treba stabilnost i razvoj. Njihove namjere i rezultati u BiH su u suprotnosti sa proklamacijama.

Ima li ozbiljnosti i odgovornosti za novi početak u vremenu koje je pred nama?

Vrijeme je da dosadašnji upravljači odu i ne preporučujemo ih nijednoj drugoj državi kojoj treba stabilnost i razvoj. Njihove namjere i rezultati u BiH su u suprotnosti sa proklamacijama.

Domaći bruto proizvod Republike Srpske

- trendovi i komparativna analiza sa zemljama u tranziciji –

Mr Ivan Vidović
Dejan Gojković, dipl. ecc.

U posljednjih nekoliko godina, privreda Republike Srpske je zabilježila impresivne stope rasta bruto domaćeg proizvoda (BDP) u poređenju sa zemljama iz okruženja.

UVOD

U posljednjih nekoliko godina, privreda Republike Srpske je zabilježila impresivne stope rasta bruto domaćeg proizvoda (BDP) u poređenju sa zemljama iz okruženja. S obzirom na to da se očekuje nastavak ovog pozitivnog trenda i u budućnosti, izvršena je detaljna analiza BDP-a Srpske, koja bi trebala da posluži kao polazna osnova za praćenje privrednih kretanja u Republici Srpskoj.

U skladu s tim, u ovom radu je kroz dva poglavlja predstavljena analiza BDP-a kao glavnog makroekonomskog agregata koji odražava trendove unutar svake ekonomije.

Prema ovom obračunu, posmatrano u periodu 2004. – 2006. godine, BDP RS je zabilježio prosječnu godišnju stopu rasta od 13,7% u tekućim cijenama i 7,3% u stalnim cijenama, što čini jednu od najviših stopa rasta BDP-a u regionu.

Ova analiza sadrži:

- praktični dio, koji obuhvata analizu kretanja BDP-a Republike Srpske i BiH i
- poređenje sa odabranim zemljama u tranziciji.

I. ANALIZA BDP-a RS i BiH

Analiza BDP-a RS

Republički zavod za statistiku RS vrši obračun BDP-a prema proizvodnoj metodi, koja se zasniva na bruto dodatnoj vrijednosti proizvodnje. Prema ovom obračunu, posmatrano u periodu 2004. – 2006. godine, BDP RS je zabilježio prosječnu godišnju stopu rasta od 13,7%¹ u tekućim cijenama i 7,3% u stalnim cijenama, što čini jednu od najviših stopa rasta BDP-a u regionu koja potvrđuje ekspanziju ekonomije RS. BDP RS je u 2006. u odnosu na 2005. godinu zabilježio nominalni rast od 15,7% i realni rast od 7,8%. Takođe, povećanje je zabilježio i BDP po glavi stanovnika i to sa 3796 KM u 2005. na 4368 KM u 2006. godini, ili godišnji rast od 15,0%.

Tabela 1: Osnovni pokazatelji BDP-a RS i BiH za period 2004. - 2006. god.

Pokazatelji	Republika Srpska			Bosna i Hercegovina		
	2004.	2005.	2006.	2004.	2005.	2006.
BDP u tekućim cijenama (nominalni, u milionima KM)	5.008	5.616	6.498	15.786	16.928	19.106
BDP u stalnim cijenama (u milionima KM)	4.740	5.358	6.052	15.421	16.458	17.977
Stopa nominalnog rasta, u %	13,2	12,1	15,7	8,8	7,2	12,9
Stopa realnog rasta, u %	7,0	7,0	7,8	6,3	4,3	6,2
Stanovništvo (procjena, u milionima)	1,472	1,480	1,487	3,843	3,844	3,845
BDP per capita (u KM)	3.404	3.796	4.368	4.108	4.404	4.969

Izvor. Republički zavod za statistiku RS i Agencija za statistiku BiH

¹ Aritmetički prosjek nominalne stope rasta BDP-a RS u periodu od 2004. do 2006. godine

BDP RS je u periodu 2004. – 2006. god. brže rastao od BDP-a BiH koji je u ovom periodu zabilježio prosječnu godišnju stopu rasta od 9,6%² u tekućim cijenama i 5,6% u stalnim cijenama. U 2006. godini BDP BiH je dostigao stopu nominalnog rasta od 12,9%, a realnog od 6,2%.

Kao najznačajniji faktori koji su doveli do rasta BDP-a Republike Srpske u periodu od 2004. do 2006. godine mogu se navesti: povećanje potrošnje (lične, državne i investicione) te povećanje izvoza i stagnacija uvoza roba i usluga, što je dovelo do smanjenja trgovinskog deficita Srpske.

Povećana potrošnja, kao jedna od determinanti BDP-a, dovela je do povećanja tražnje za proizvodima u zemlji, što je prouzrokovalo veću privrednu aktivnost u ovom periodu. Kao negativan efekat povećanja potrošnje se pojavio pritisak na povećanje uvoza roba i usluga, jer se dio domaće tražnje zadovoljava uvoznim proizvodima. Potrošnja stanovništva (koja se svodi na potrošnju trajnih i netrajnih dobara i usluga) potpomognuta je značajnim povećanjem plata i penzija. U periodu 2004. – 2006. prosječna plata u RS je u prosjeku godišnje rasla za 11,1%, dok je u istom periodu prosječna penzija u RS zabilježila prosječan godišnji porast od 17,5%³. Posmatrano u 2006. godini, prosječna plata porasla je za 11,8% dok je prosječna penzija zabilježila rast od 13,8%. Povećanje potrošnje u 2006. godini omogućili su i javni rashodi, koji su u ovoj godini iznosili oko 2,4 milijarde KM (oko 40% BDP-a) i koji su veći u odnosu na 2005. za 14,3%⁴.

Rast potrošnje je takođe potpomognut ekspanzijom bankarskog sektora u poslednjih nekoliko godina. Pojačana konkurencija i ukupnjavanje bankarskog sektora rezultiralo je snižavanjem kamatnih stopa i povećanjem ukupnih kreditnih plasmana ovog sektora. Ukupni krediti bankarskog sektora RS stanovništvu u periodu 2004-2006. su prosječno

Kao najznačajniji faktori koji su doveli do rasta BDP-a Republike Srpske u periodu od 2004. do 2006. godine mogu se navesti: povećanje potrošnje (lične, državne i investicione) te povećanje izvoza i stagnacija uvoza roba i usluga, što je dovelo do smanjenja trgovinskog deficita Srpske.

Posmatrano u 2006. godini, prosječna plata porasla je za 11,8% dok je prosječna penzija zabilježila rast od 13,8%.

Rast potrošnje je takođe potpomognut ekspanzijom bankarskog sektora u poslednjih nekoliko godina.

² Aritmetički prosjek nominalne stope rasta BDP-a BiH u periodu od 2004. do 2006. godine

³ Aritmetička sredina stopa nominalnog rasta plata i penzija u periodu od 2004 do 2006. godine

⁴ Ekonomska politika RS za 2007. godinu

Povećanu potrošnju i pozitivan uticaj na rast BDP-a u ovom periodu omogućili su i tekući transferi iz inostranstva, koji prema procjenama, za RS iznose oko jednu milijardu KM godišnje.

godišnje rasli za 46%⁵, dok je njihov rast u 2006. godini u odnosu na prethodnu godinu iznosio 39%. Ukupni krediti privredi, koji su jednim dijelom prouzrokovali i povećanu investicionu potrošnju, u periodu od 2004. do 2006. godine prosječno su godišnje rasli za 40,7%. Ista kategorija je u 2006. Godini iznosila oko 1,2 milijarde KM i veća je za 31,2% u odnosu na 2005. godinu. Dostupna finansijska sredstva su omogućila stanovništvu i privredi da zadovolje svoje potrošne i investicione potrebe, što je rezultiralo značajnom stopom rasta BDP-a u ovom periodu.

Povećanu potrošnju i pozitivan uticaj na rast BDP-a u ovom periodu omogućili su i tekući transferi iz inostranstva, koji prema procjenama⁶, za RS iznose oko jednu milijardu KM godišnje.

Poboljšanje spoljnotrgovinske razmjene u periodu 2004 – 2006. Je, takođe, uticalo na ubrzanje rasta BDP-a.

Tabela 2: Izvoz i uvoz roba i usluga RS u periodu 2004. – 2006. god.

Godina	2004.	2005.	2006.
Izvoz (u 000 KM)	842.920	1.130.518	1.539.228
Uvoz (u 000 KM)	2.702.771	2.953.177	2.760.157
Pokrivenost uvoza izvozom, u %	31,2	38,3	55,8

Izvor: Republički zavod za statistiku RS

Zabilježen je porast izvoza, i to sa 842 miliona KM u 2004. godini, na 1,5 milijardi KM u 2006. godini. Kako je u istom periodu uvoz stagnirao (2,7 milijardi u 2004. i 2006. godini), smanjenje spoljnotrgovinskog deficita je dovelo do rasta⁷ BDP-a RS.

⁵ Aritmetički prosjek

⁶ Ne postoji platni bilans na nivou RS

⁷ BDP prema potrošnom načinu se izračunava po jednačini $Y = C + I + G + NX$. Međutim, kod pojave trgovinskog deficita (uvoz veći od izvoza) NX dobija negativan predznak te spomenuta jednačina glasi $Y = C + I + G - NX$. Prema tome, smanjenje trgovinskog deficita (manji - NX) dovodi do veće vrijednosti Y, dakle većeg BDP-a.

Tabela 3: BDP RS u periodu 2004. – 2006. godine

Djelatnosti	Bruto dodata vrijednost u hiljadama KM			Struktura u %			Indeks
	2004	2005	2006	2004	2005	2006	2006/2005
Poljoprivreda, lov i šumarstvo	726.884	795.286	883.606	17,1	17,0	16,4	111,1
Ribarstvo	1.593	2.132	2.389	0,0	0,0	0,0	112,1
Vađenje rude i kamena	71.321	103.841	114.958	1,7	2,2	2,1	110,7
Prerađivačka industrija	322.230	365.347	451.835	7,6	7,8	8,4	123,7
Proizvodnja i snabdijevanje električnom energijom, gasom i vodom	294.821	324.907	334.992	7,0	7,0	6,2	103,1
Građevinarstvo	213.409	221.225	225.866	5,0	4,7	4,2	102,1
Trgovina na malo i veliko, opravka motornih vozila i predmeta za ličnu upotrebu	674.834	747.281	963.670	15,9	16,0	17,8	129,0
Hoteli i restorani	192.758	195.743	272.453	4,5	4,2	5,0	139,2
Saobraćaj, skladištenje i veze	386.322	431.025	451.205	9,1	9,2	8,3	104,7
Finansijsko posredovanje	146.232	160.534	155.680	3,4	3,4	2,9	97,0
Aktivnosti u vezi s nekretninama, iznajmljivanje i poslovne aktivnosti od toga imputirana renta	425.828	483.140	504.726	10,0	10,4	9,3	104,5
Državna uprava, odbrana i obavezno socijalno osiguranje	416.491	443.879	506.343	9,8	9,5	9,4	114,1
Obrazovanje	159.081	170.773	242.647	3,8	3,7	4,5	142,1
Zdravstveni i socijalni rad	165.380	174.730	204.975	3,9	3,7	3,8	117,3
Ostale komunalne, društvene i lične uslužne aktivnosti	113.001	138.306	185.630	2,7	3,0	3,4	134,2
FISIM	69.280	91.184	97.594	1,6	2,0	1,8	107,0
Ukupno po područjima	4.240.905	4.666.965	5.403.381	100,0	100,0	100,0	115,8
Porezi na proizvode, usluge i uvoz minus subvencije	767.559	949.896	1.095.411				
Bruto domaći proizvod u tržišnim cijenama	5.008.464	5.616.861	6.498.792				115,7

Izvor: Republički zavod za statistiku RS

Nešto niže stope rasta u 2006. godini zabilježile su djelatnosti iz primarnog i sekundarnog sektora (proizvodne djelatnosti).

Najveće učešće⁸ u BDP-u RS u toku 2006. godine su ostvarile trgovina na malo i veliko (17,8%) i poljoprivreda (16,4%). Međutim, i tri sektora industrijske proizvodnje (vađenje rude i kamena, prerađivačka industrija i proizvodnja i snabdijevanje električnom energijom, gasom i vodom), posmatrano kumulativno, su zabilježila značajno učešće od 16,7% u BDP-u RS u ovom periodu. Ako se posmatraju samo proizvodne djelatnosti⁹ može se vidjeti da je njihovo učešće (kumulativno) u BDP-u u 2006. godini oko 37% te se može zaključiti da većinu BDP-a stvaraju uslužne djelatnosti koje su registrovale i najviše stope rasta u spomenutom periodu. U 2006. u odnosu na prethodnu godinu usluge obrazovanja su porasle za 42,1%, usluge hotela i restorana za 39,2%, a slijede ih ostale komunalne, društvene i lične uslužne aktivnosti (rast 34,2%) te trgovina na malo i veliko (rast 29%).

Nešto niže stope rasta u 2006. godini zabilježile su djelatnosti iz primarnog i sekundarnog sektora (proizvodne djelatnosti). U ovoj godini prerađivačka industrija je zabilježila rast od 23,7%, a slijede je poljoprivreda (rast 11,1%) i vađenje rude i kamena (rast 10,7%).

Tabela 4: Sektorski doprinos rastu BDP-a, u %

Djelatnosti	2005	2006
Poljoprivreda, lov i šumarstvo	1.4	1.6
Ribarstvo	0.0	0.0
Vađenje rude i kamena	0.7	0.2
Prerađivačka industrija	0.7	1.5
Proizvodnja i snabdijevanje električnom energijom, gasom i vodom	0.6	0.2
Građevinarstvo	0.2	0.1
Trgovina na malo i veliko, opravka motornih vozila i predmeta za ličnu upotrebu	1.5	3.9
Hoteli i restorani	0.1	1.4
Saobraćaj, skladištenje i veze	0.9	0.4
Finansijsko posredovanje	0.3	-0.1

⁸ Učešće u bruto dodatnoj vrijednosti

⁹ Proizvodne djelatnosti obuhvataju poljoprivredu, ribarstvo, vađenje rude i kamena, prerađivačku industriju, proizvodnju i snabdijevanje el. energijom, gasom i vodom i građevinarstvo

Aktivnosti u vezi s nekretninama, iznajmljivanje i poslovne aktivnosti	1.1	0.4
Državna uprava, odbrana i obavezno socijalno osiguranje	0.6	1.1
Obrazovanje	0.2	1.3
Zdravstveni i socijalni rad	0.2	0.5
Ostale komunalne, društvene i lične uslužne aktivnosti	0.5	0.8
FISIM	-0.4	-0.1
Porezi na proizvode, usluge i uvoz minus subvencije	3.6	2.6
BDP, tržišne cijene	12.15	15.70

Izvor: RZS RS i kalkulacije IRB-a

Pored najvećeg učešća u BDP-u RS za 2006. godinu, trgovina na malo i veliko je i najviše doprinijela¹⁰ rastu (3,6%) BDP-a RS za ovu godinu, a slijede je porezi čiji je doprinos rastu BDP-a RS za 2006. godinu 2,6%, poljoprivreda (1,6%), prerađivačka industrija (1,5%), te hoteli i restorani (1,4%).

Kumulativni doprinos industrijske proizvodnje rastu BDP-a RS za posmatranu godinu je oko 2%.

Iako je prerađivačka industrija zabilježila povećanje doprinosa rastu BDP RS u 2006. godini u odnosu na prethodnu (+0,7 procentnih poena), ipak je najveći porast doprinosa rastu BDP-a RS za 2006. godinu u odnosu na 2005. zabilježila trgovina na malo i veliko i to za 2,4 procenta poena. Stoga će IRB RS kroz realizaciju Privredno razvojnog programa¹¹, kao dijela Razvojnog programa Vlade RS za Republiku Srpsku u periodu od 2007. do 2010. godine, nastojati da poveća doprinos proizvodnih sektora rastu BDP-a RS, jer je proizvodnja esencijalni pokretač razvoja jedne zemlje.

Iako je prerađivačka industrija zabilježila povećanje doprinosa rastu BDP RS u 2006. godini u odnosu na prethodnu (+0,7 procentnih poena), ipak je najveći porast doprinosa rastu BDP-a RS za 2006. godinu u odnosu na 2005. zabilježila trgovina na malo i veliko i to za 2,4 procenta poena.

¹⁰ Sektorski doprinos rastu BDP-a tekuće godine = Učešće datog sektora u BDP-u prethodne godine (%) * Rast tog sektora u tekućoj u odnosu na prethodnu godinu (%) / 100

¹¹ Privredno razvojni program je podijeljen na projekte iz sljedećih oblasti: komparativnih prednosti RS, razvoja preduzetništva (podrška izvoznj proizvodnji, MSP, start-up), korporativnog restrukturiranja, podrške lokalnim inicijativama i stanogradnje

Analiza BDP-a BiH

Agencija za statistiku BiH vrši obračun BDP-a prema proizvodnom i rashodnom načinu.

Posmatrano prema proizvodnom načinu, BDP BiH je u periodu od 2004. do 2006. godine, kao što je i prethodno navedeno, prosječno godišnje rastao po stopi od 9,6% u tekućim cijenama i 5,6% u stalnim cijenama. U 2006. godini BDP BiH je zabilježio stopu nominalnog rasta od 12,9% i stopu realnog rasta od 6,2%¹². Posmatrano po glavi stanovnika, BDP BiH je, takođe, rastao i to sa 4404 KM u 2005. na 4969 KM u 2006. godini ili za 12,8%.

Tabela 5: BDP BiH u periodu 2004. – 2006. godine

Djelatnosti	Bruto dodata vrijednost u hiljadama KM			Struktura u %			Indeks
	2004	2005	2006	2004	2005	2006	2006/2005
Poljoprivreda, lov i šumarstvo	1.397.621	1.468.878	1.605.321	10,7	10,6	10,4	109,3
Ribarstvo	2.638	2.851	4.398	0,0	0,0	0,0	154,3
Vađenje rude i kamena	283.690	332.300	357.044	2,2	2,4	2,3	107,5
Prerađivačka industrija	1.480.087	1.567.686	1.833.127	11,4	11,3	11,9	116,9
Proizvodnja i snabdijevanje električnom energijom, gasom i vodom	818.592	867.650	850.262	6,3	6,2	5,5	98,0
Građevinarstvo	657.811	723.632	759.737	5,0	5,2	4,9	105
Trgovina na malo i veliko, opravka motornih vozila i predmeta za ličnu upotrebu	1.923.183	2.135.142	2.532.467	14,8	15,3	16,4	118,6
Hoteli i restorani	471.315	486.485	565.061	3,6	3,5	3,7	116,2
Saobraćaj, skladištenje i veze	1.275.567	1.317.674	1.398.175	9,8	9,5	9,1	106,1
Finansijsko posredovanje	498.250	608.363	649.668	3,8	4,4	4,2	106,8

¹² Osnovni makroekonomski podaci za BiH su dati u prethodnom dijelu, str. 10

Aktivnosti u vezi s nekretninama, iznajmljivanje i poslovne aktivnosti	1.521.199	1.679.393	1.768.902	11,7	12,0	11,5	105,3
od toga imputirana renta	1.108.142	1.121.746	1.113.714	8,5	8,0	7,2	99,3
Državna uprava, odbrana i obavezno socijalno osiguranje	1.409.935	1.434.061	1.588.040	10,8	10,3	10,3	110,7
Obrazovanje	641.765	679.982	821.865	4,9	4,9	5,3	120,9
Zdravstveni i socijalni rad	631.623	663.179	723.244	4,9	4,8	4,7	109,1
Ostale komunalne, društvene i lične uslužne aktivnosti	334.530	377.365	436.404	2,6	2,7	2,8	115,7
FISIM	-329.429	-418.795	-481.693	-2,5	-3,0	-3,1	115,0
Ukupno po područjima	13018377	13.925.846	15.412.022	100,0	100,0	100,0	110,7
Porezi na proizvode, usluge i uvoz minus subvencije	2.767.594	3.002.017	3.693.863				123,1
Bruto domaći proizvod u tržišnim cijenama	15.785.971	16.927.863	19.105.885				112,9

Izvor: Agencija za statistiku BiH

Najveće učešće u BDP-u BiH u 2006. godini, ostvarile su trgovina na malo i veliko (16,4%), i prerađivačka industrija (11,9%). Kako je u RS, po učešću u BDP-u, na drugom mjestu poljoprivreda može se zaključiti da su veliki proizvodni kapacitet u Federaciji BiH (Mital, Aluminijski, Prevent, Volkswagen) razlog za veliko učešće prerađivačke industrije u BDP-u BiH. Učešće poljoprivrede u BDP-u BiH u 2006. godini je 10,2%, a ako se posmatra samo industrijska proizvodnja vidi se da je njeno kumulativno učešće u BDP-u u posmatranoj godini oko 20% i da je prerađivačka industrija (kao najveći sektor industrijske proizvodnje) učestvovala u BDP-u sa 11,9%. Učešće sektora državne uprave, odbrane i obaveznog socijalnog osiguranja u BDP-u BiH u posmatranoj godini iznosi oko 10¹³%

Najviše stope rasta (posmatrano sektorski) u 2006. godini ostvarili su ribarstvo (rast 54,3%), što je zane-

Najveće učešće u BDP-u BiH u 2006. godini, ostvarile su trgovina na malo i veliko (16,4%), i prerađivačka industrija (11,9%).

¹³ Učešće ovog sektora u 2005. godini u BDP-u Slovenije je 6,2%, a u Češkoj 5,7% što signalizira povećanju potrošnju u ovom sektoru u BiH.

marljivo, zbog malog obima proizvodnje u ovom sektoru, i obrazovanje (20,9%), a slijede ih trgovina na malo i veliko (rast 18,6%), prerađivačka industrija (16,9%) i državna uprava (10,7%).

Bitno je napomenuti da su sve proizvodne djelatnosti u 2006. godini zabilježile rast, osim proizvodnje i snabdijevanja električnom energijom, gasom i vodom, koja je u odnosu na 2005. godinu zabilježila pad od 2%.¹⁴ S obzirom da BiH i RS raspolažu značajnim elektro – energetskim potencijalom¹⁵ i da je u cijeloj Evropi prisutan strah od nestašice električne energije posebnu pažnju, kroz ulaganja u nove kapacitete i rekonstrukciju postojećih, treba posvetiti sektoru proizvodnje i snabdijevanja električnom energijom.

Tabela 6: Sektorski doprinos rastu BDP-a BiH, u %

Djelatnosti	2004.	2005.	2006.
Poljoprivreda, lov i šumarstvo	1,5	0,5	0,8
Ribarstvo	0,0	0,0	0,0
Vađenje rude i kamena	0,3	0,3	0,2
Prerađivačka industrija	0,8	0,56	1,6
Proizvodnja i snabdijevanje električnom energijom, gasom i vodom	0,7	0,3	-0,1
Građevinarstvo	0,2	0,4	0,2
Trgovina na malo i veliko, opravka motornih vozila vozila i predmeta za ličnu upotrebu	1,8	1,3	2,5
Hoteli i restorani	0,2	0,1	0,5
Saobraćaj, skladištenje i veze	0,6	0,3	0,5
Finansijsko posredovanje	0,3	0,7	0,2
Aktivnosti u vezi s nekretninama, iznajmljivanje i poslovne aktivnosti	0,5	1,0	0,5
od toga: imputirana renta	0,1	0,1	-0,1
Državna uprava, odbrana i obavezno socijalno osiguranje	0,4	0,2	0,9
Obrazovanje	0,4	0,2	0,8

¹⁴ Sektor proizvodnje i snabdijevanja električnom energijom, gasom i vodom je u RS tokom 2006. godine zabilježio rast o 3.1% ali zbog pada proizvodnje u FBiH od 5,08% u ovom periodu i proizvodnja na nivou BiH je zabilježila pad od 2%.

¹⁵ Rijeke: Drina, Vrbas, Trebišnjica, Bistrica i sl.

Bitno je napomenuti da su sve proizvodne djelatnosti u 2006. godini zabilježile rast, osim proizvodnje i snabdijevanja električnom energijom, gasom i vodom, koja je u odnosu na 2005. godinu zabilježila pad od 2%.

Zdravstveni i socijalni rad	0,3	0,2	0,4
Ostale komunalne, društvene i lične uslužne aktivnosti	0,3	0,3	0,4
FISIM	-0,3	-0,6	-0,4
Porezi na proizvode, usluge i uvoz minus subvencije	1,0	1,5	4,1
BDP, tržišne cijene	8,8	7,2	12,9

Izvor: Agencija za statistiku BiH i kalkulacije IRB-a

Rastu BDP-a BiH u 2006. godini od 12,9% (u tekućim cijenama) najviše su doprinijeli neto porezi¹⁶ čiji je doprinos rastu BDP-a 4,1%¹⁷, a slijede ih trgovina na malo i veliko čiji je doprinosom rastu BDP-a od 2,5% i prerađivačka industrija sa 1,6% pa se može zaključiti da najveći doprinos rastu BDP-a i na nivou BiH, kao i u RS, daju neproizvodne djelatnosti i da je njihov kumulativni doprinos rastu 10,2%.

Kumulativni doprinos industrijske proizvodnje rastu BDP-a za 2006. godinu iznosi 1,6% BDP-a.

Kako bi povećala upotrebljivost podataka Agencija za statistiku BiH je za 2004. i 2005. godinu izvršila obračun BDP-a i prema rashodnom načinu¹⁸. Prema ovom načinu, BDP BiH je za 2004. godinu procijenjen u iznosu od 16,6 a u 2005. godini od 18,1 milijardu KM. BDP BiH je u 2005. u odnosu na 2004. godinu ostvario nominalni rast od 9% i realni rast od 6,7%.¹⁹

¹⁶ Neto porezi = Porezi na proizvode – Subvencije na proizvode

¹⁷ Ovo je vjerovatno posljedica uvođenja PDV-a koji je povećao naplativost poreza i oporezovao značajan dio sive ekonomije, što je karakteristično i za RS. S obzirom da se doprinos rastu dobija kalkulacijom (učešće u prethodnoj puta rast u tekućoj) pitanje je šta će se desiti sledećih godina jer se ne može očekivati tako značajan rast poreza. Treba takođe uzeti u obzir i atipičnu situaciju u ovoj godini, mada se učešće ostalih sektora nije mijenjalo.

¹⁸ 2004. godina je izabrana kao referentna jer su tek u ovoj godini bili raspoloživi podaci iz Ankete o potrošnji domaćinstava za BiH. Takođe, tek od 2004 godine su se objedinili i podaci o spoljnoj trgovini BiH i to putem jedinstvene carinske deklaracije koja se podnosi Upravi za indirektno oporezivanje BiH. Podaci za 2006. godinu nisu bili dostupni u trenutku pisanja ovog rada.

¹⁹ Različite metodologije obračuna (proizvodni i rashodni način) su dovele do različitog iskazivanja BDP-a

Kumulativni doprinos industrijske proizvodnje rastu BDP-a za 2006. godinu iznosi 1,6% BDP-a.

Tabela 7: BDP BiH, Rashodni način obračuna, tekuće cijene

Rashodne kategorije	Nominalni BDP		Nominalni indeks	Struktura (%)		BDP cijene iz 2004.	Realni indeks
	2004.	2005.		2004.	2005.	2005.	
A	B	C	D	E	F	G	H=G/B
Izdaci za krajnju potrošnju domaćinstava	15.017.526	16.513.891	110,0	90,0	90,9	15.946.332	106,2
Izdaci za krajnju potrošnju NPUSD*	121.587	168.389	138,5	0,7	0,9	161.292	132,7
Izdaci za krajnju potrošnju vlade	3.535.079	3.653.199	103,3	21,2	20,1	3.526.451	99,8
Individualna potrošnja vlade	1.587.314	1.673.925	105,5	9,5	9,2	1.584.550	99,8
Kolektivna potrošnja vlade	1.947.765	1.979.274	101,6	11,7	10,9	1.941.902	99,7
Bruto investicije	4.520.233	4.902.355	108,5	27,1	27,0	4.805.166	106,3
Bruto investicije u stalna sredstva	4.044.439	4.889.473	120,9	24,3	26,9	4.792.720	118,5
Promjene zaliha	475.794	12.882	2,7	2,9	0,1	12.446	-
Izvoz roba i usluga	4.641.400	5.583.000	120,3	27,8	30,7	5.391.263	116,2
Robe (fob)	3.279.900	4.082.400	124,5	19,7	22,5	3.902.868	119,0
Usluge	1.361.500	1.500.600	110,2	8,2	8,3	1.488.395	109,3
Uvoz roba i usluga (minus)	-11.155.600	-12.643.200	113,3	-66,9	-69,6	-12.033.721	107,9
Robe (fob)	10.472.500	11.916.600	113,8	62,8	65,6	11.338.344	108,3
Usluge	683.100	726.600	106,4	4,1	4,0	695.377	101,8
Bruto domaći proizvod	16.680.225	18.177.634	109,0	100,0	100,0	17.796.784	106,7

Izvor: Agencija za statistiku BiH

Najveće učešće u BDP-u BiH u 2005. godini ostvarili su izdaci za krajnju potrošnju domaćinstava (90,9%²⁰),

* Neprofitne institucije koje usluge pružaju domaćinstvima: sindikati, profesionalna ili naučna udruženja, udruženja potrošača, političke partije, crkve ili religijska udruženja, socijalne i kulturne institucije, sportski klubovi, dobrotvorne organizacije

²⁰ Apsolutni iznos uvoza kao i njegovo učešće u BDP-u se oduzimaju od ostalih rashodnih stavki i njihovog učešća prilikom obračuna BDP-a

a slijede ih izvoz roba i usluga (30,7%), izdaci za bruto investicije (27%) i izdaci za krajnju potrošnju vlade (21,1%). Uvoz roba i usluga, kao odbitna stavka BDP-a, čini oko 70% njegove vrijednosti.

Posmatrano po pojedinim kategorijama potrošnje, vidi se da je u 2005. godini najveći porast zabilježila državna potrošnja (38,5%), a da je, takođe, porast zabilježio i izvoz (20,3%) i izdaci za finalnu potrošnju domaćinstava (10%).

Tabela 8: Doprinos rashodnih kategorija rastu BDP-a BiH

Rashodne kategorije	Doprinos pojedinih rashodnih kategorija rastu BDP-a za 2005. godinu
Izdaci za krajnju potrošnju domaćinstava	9,0
Izdaci za krajnju potrošnju NPUSD	0,3
Izdaci za krajnju potrošnju vlade	0,7
Individualna potrošnja vlade	0,5
Kolektivna potrošnja vlade	0,2
Bruto investicije	2,3
Bruto investicije u stalna sredstva	5,1
Promjene zaliha	-2,8
Izvoz roba i usluga	5,7
Robe (fob)	4,8
Usluge	0,8
Uvoz roba i usluga (minus)	-8,9
Robe (fob)	8,7
Usluge	0,3
Bruto doamći proizvod	9,0

Izvor: Agencija za statistiku BiH i kalkulacije IRB-a

Iz prethodne tabele je vidljivo da su izdaci za finalnu potrošnju domaćinstava najviše doprinijeli rastu BDP-a BiH u 2005. godini i to 9%, a slijede ih izvoz (doprinos 5,7%). Takođe, vidi se da postoji negativan uticaj uvoza na BDP i to po osnovu deficita tekućeg računa. To znači da, kada bi imali izbalansiranu vanjsku trgovinu (sada je neto eksport -3,3%) i u slučaju ceteris paribus-a, imali bi i nominalni rast BDP-a preko 12%²¹.

²¹ 3,27% neto eksporta + 8,97 (nominalna stopa rasta)

Tabela 9: Izvoz i uvoz roba i usluga BiH u periodu 2004. – 2006. god.

Godina	2004.	2005.	2006.
Izvoz (u 000 KM)	3.012.762	3.783.199	5.164.339
Uvoz (u 000 KM)	9.422.970	11.180.798	11.389.183
Pokrivenost uvoza izvozom, u %	31,9	33,8	45,3

Izvor: Agencija za statistiku BiH

Izvoz, kao stavka koja značajno doprinosi rastu BDP-a, u posmatranom periodu je brže rastao od uvoza, što je iz perioda u period rezultiralo većom pokrivenošću uvoza izvozom.

Pored rezultata na polju spoljnotrgovinske razmjene, jedan od najznačajnijih faktora koji su uticali na porast BDP-a BiH, izračunatog prema rashodnom načinu, u 2005. godini je povećanje potrošnje domaćinstava

Izvoz, kao stavka koja značajno doprinosi rastu BDP-a, u posmatranom periodu je brže rastao od uvoza, što je iz perioda u period rezultiralo većom pokrivenošću uvoza izvozom (pokrivenost u 2006. godini je 45,3% što je gotovo 14 procentnih poena veće nego u 2004. godini) i rastom BDP-a. Rast izvoza i stagnacija uvoza u 2006. godini djelimično su nastali kao rezultat uvođenja PDV-a u toj godini. Zbog uvođenja PDV-a dio uvoznika je nastojao da uvezu što veće količine robe krajem 2005. godine, kada se primjenjivao porez na promet sa nižim stopama oporezivanja, i tako izbjegnju plaćanje veće stope poreza na dodatu vrijednosti. Takođe, izvoznici su nastojali da izvoz odgode za 2006. godinu i tako ostvare povrat PDV-a po tom osnovu. Iako je evidentno da je i u 2006. godini došlo do povećanja poslovnih aktivnosti i smanjenja trgovinskog deficita, zbog spomenutih atipičnih uticaja PDV – a na vanjsku trgovinu, podaci iz ove godine nisu najbolji izbor za poređenje sa drugim periodima te će tek podaci iz 2007. godine pokazati stvarno stanje unutar ove oblasti.

Pored rezultata na polju spoljnotrgovinske razmjene, jedan od najznačajnijih faktora koji su uticali na porast BDP-a BiH, izračunatog prema rashodnom načinu, u 2005. godini je povećanje potrošnje domaćinstava²². Jedan od razloga za ovaj trend je povećanje prosječne neto plate u BiH u tom periodu i to sa 505 KM u 2004. na 586²³ u 2006. godini.

²² Izdaci za finalnu potrošnju domaćinstava su u 2005. godini ostvarili rast od 9,96%

²³ Agencija za statistiku BiH

Tabela 10: Sektorska struktura krediti finansijskog sektora BiH

Kategorija	2004.	2005.	2006.
Preduzeća	2,5	3,2	4,1
Stanovništvo	2,6	3,5	4,4
Ostalo	0,8	0,8	0,9
Ukupno	5,9	7,5	9,4

Izvor: Centralna banka BiH

Slično kao i kod analize BDP RS prema proizvodnom načinu, povećanu potrošnju, kao najznačajnijeg pokretača BDP-a u prethodnom periodu, omogućili su i sve povoljniji bankarski krediti koji su posljedica ukрупnjavanja bankarskog sektora u BiH i sve većeg finansijskog potencijala komercijalnih banaka.

Ukupni krediti u BiH u 2006. godini su dostigli rekordan nivo od 9,4²⁴ milijarde KM i porasli su 25,3% u odnosu na prethodnu godinu (njihov rast u 2005. godini je 27,1%).

Ova kreditna ekspanzija, koja je usmjerena prvenstveno stanovništvu i preduzećima, u prethodnom periodu rezultirala je povećanjem ekonomske aktivnosti u tom periodu i rastom BDP-a, a njen nastavak se i pozitivan uticaj na potrošnju i BDP, s obzirom na planirane investicije²⁵, može očekivati i u narednom periodu.

Značajan uticaj na potrošnju i BDP u BiH svakako imaju i tekući transferi²⁶ iz inostranstva koji su prema podacima iz Platnog bilansa u 2005. godini bili 2,990, a u 2006. 2,949 milijardi KM.

Prije predstavljanja očekivanog uticaja koje će imati planirane investicione aktivnosti na nacionalne račune u periodu 2007-2010. godina (poglavlje 4) u nastavku je dato poređenje BDP-a RS sa odabranim zemljama u tranziciji. Sve predstavljene zemlje su prošle ili tek prolaze tranzicioni period (u kome se sad nalazi RS i BiH) te se na osnovu toga može zaključiti dosta o tredovima koji se u narednom periodu mogu očekivati i u domaćoj ekonomiji.

²⁴ Centralna banke BiH

²⁵ Razvojni program RS

²⁶ Prema podacima CBBiH tekući transferi pokrivaju oko 44% trgovinskog deficita BiH u 2006. godini

Značajan uticaj na potrošnju i BDP u BiH svakako imaju i tekući transferi iz inostranstva koji su prema podacima iz Platnog bilansa u 2005. godini bili 2,990, a u 2006. 2,949 milijardi KM.

II. POREĐENJE SA ZEMLJAMA REGIONA

Uporedna analiza BDP-a RS, Srbije, Hrvatske i Estonije

U ovom poglavlju je predstavljena komparativna analiza BDP-a Republike Srpske, Srbije, Hrvatske i Estonije s ciljem upoređivanja podataka iz nacionalnih računa.

S obzirom na činjenicu da su Srbija i Hrvatska zemlje koje, takođe, prolaze kroz tranzicioni period, a koje su i blisko povezane sa RS (graniči s njima, značajan obim spoljne razmjene sa ovim zemljama²⁷) njihov odabir za komparativnu analizu BDP-a je logičan. Estonija, koja ne spada u zemlje regiona, je izabrana zbog slične veličine populacije u poređenju s RS, a prije svega zbog liberalnog poslovnog okruženja te značajnih ulaganja u razvoj nauke i tehnologije, čemu treba da teži i RS.

Tabela 11: BDP RS, Hrvatske i Estonije za 2006. godinu i Srbije za 2005.²⁸ godinu

Djelatnosti	Republika Srpska		Srbija		Hrvatska		Estonija	
	BDV, u hilj. KM	Struktura (%)	BDV, u hilj. KM*	Struktura (%)	BDV, u hilj. KM**	Struktura (%)	BDV, u hilj. KM***	Struktura (%)
Poljoprivreda, lov, šumarstvo i ribarstvo	885.995,00	16,4	4.310.636,30	11,9	4.149.734,04	7,4	711.314,14	3,2
Vađenje rude i kamena, prerađivačka industrija, proizvodnja i snabdijevanje ele. energijom, gasom i vodom	901.785,00	16,7	8.356.622,93	23,2	13.675.531,91	24,5	4.729.899,87	21,1
Građevinarstvo	225.866,00	4,2	1.616.028,72	4,5	3.962.765,96	7,1	1.790.350,44	8,0
Trgovina na veliko i malo, opravka motornih vozila i predmeta za ličnu upotrebu	963.670,00	17,8	4.384.325,33	12,2	7.102.925,53	12,7	3.392.365,46	15,1

²⁷ 16,7% ukupnog izvoza RS u 2006. godini se odnosi na izvoz u Srbiju a 11,2% u Hrvatsku dok se 26,1% ukupnog uvoza RS u 2006. godini odnosi na uvoz iz Srbije a 12,3% na uvoz iz Hrvatske

²⁸ U trenutku izrade ove analize nisu bili objavljeni podaci za 2006. godinu

* Kurs (prema CBBiH) na dan 30.12.2006. 1KM = 40,39 dinara

** Kurs (prema CBBiH) na dan 30.12.2006. 1KM = 3,76 kuna

*** Kurs (prema Evropskoj centralnoj banci) na dan 29.12.2006. 1KM = 7,99 kruna

Hoteli i restorani	272.453,00	5,0	437.536,52	1,2	2.115.425,53	3,8	367.359,20	1,6
Saobraćaj, skladištenje i veze	451.205,00	8,4	3.107.751,92	8,6	5.855.053,19	10,5	2.710.137,67	12,1
Finansijsko posredovanje, aktivnosti u vezi s nekretninama - iznajmljivanje i poslovne aktivnosti	660.406,00	12,2	7.143.681,60	19,8	10.637.234,04	19,1	5.221.576,97	23,3
Državna uprava, odbrana, obavezno socijalno osiguranje, Obrazovanje, Zdravstveni i socijalni rad, Ostale komunalne, društvene i lične uslužne aktivnosti, Aktivnosti domaćinstava sa zaposlenim licima	1.139.595,00	21,1	6.725.984,15	18,6	10.727.659,57	19,2	3.508.710,89	15,6
FISIM	-97.594,00	-1,8	ne obrač.		-2.467.287,23	-4,4		
Bruto dodata vrijednost (BDV)	5.403.381,00	100,0	36.082.567,47	100,0	55.759.042,55	100,0	22.431.714,64	100,0
Porezi na proizvode, i uvoz minus subvencije	1.095.411,00		7.256.343,15		10.887.500,00		3.169.787,23	
BDP u tržišnim cijenama	6.498.792,00		43.338.910,62		66.646.542,55		25.601.501,88	
Stanovništvo, procjena sredinom godine	1.487.785		7.440.769		4.442.000		1.344.684	
BDP po stanovniku, KM	4.368		5.825****		15.003		19.039	

Izvor: Statistika RS, Srbije, Hrvatske i Estonije

**** Zavod za statistiku Srbije, zbog zastarjele metodologije obračuna BDP-a, ne isključuje vrijednost FISIM-a iz njegove vrijednosti pa je ovaj podatak, u odnosu na druge zemlje, precijenjen i treba ga uzeti s rezervom. Podaci za Srbiju su korišteni radi poređenja relativnog učešća pojedinih sektora u BDP-u i oni su uporedivi sa drugim zemljama jer na njih FISIM ne utiče

Može se zaključiti da postoje značajne razlike u učešću pojedinih sektora u BDP-u RS, Srbije, Hrvatske i Estonije.

S obzirom na značaj poljoprivrede za RS, a i s ciljem izbjegavanja uvoza poljoprivrednih proizvoda, Vlada RS je usvojila Strategiju razvoja poljoprivrede RS do 2015. godine, u kojoj su definisani dugoročni ciljevi agrarnog razvoja Republike Srpske, koja tek treba da pruži rezultate.

U okviru ove analize posebna pažnja je posvećena učešću pojedinih sektora u BDP-u spomenutih država, te njihova komparacija sa korespondirajućim indikatorima u RS.

Može se zaključiti da postoje značajne razlike u učešću pojedinih sektora u BDP-u RS, Srbije, Hrvatske i Estonije. Učešće sektora poljoprivrede, lova i šumarstva i ribarstva²⁹ u BDP-u RS u 2006. godini je 16,4%³⁰ i značajno je veće od učešća ovih sektora u BDP-u Srbije (11,9%), Hrvatske (7,4%)³¹ i Estonije (3,2%). Bez obzira na visoko učešće poljoprivrede u BDP-u te značajne poljoprivredne potencijale, Republika Srpska uvozi poljoprivredne proizvode³² iz Srbije i Hrvatske što signalizira nedostatak konkurentskih prednosti ovog sektora u RS. Prema učešću uvoza iz ovih zemalja u ukupnom uvozu RS u 2006. godini moglo bi se reći da se 1/4 i 1/8 ukupnog uvoza poljoprivrednih proizvoda odnosi na uvoz iz Srbije i Hrvatske. S druge strane, Hrvatska, sa više od dvostruko manjim učešćem poljoprivrede u BDP-u u poređenju sa RS, se pozicionirala kao jedan od najznačajnijih izvoznika poljoprivrednih proizvoda u RS, a slično se može zaključiti i za Srbiju. Razloge za ovaj trend treba tražiti, kako je već navedeno, u neadekvatnoj konkurentskoj pripremljenosti domaćih proizvođača, ali i u usitnjenosti domaćih kapaciteta, nedostatku adekvatnih subvencija kao i jakim trgovinskim lobijima i lancima u RS i BiH, koji preferiraju proizvode inostranog porijekla.

S obzirom na značaj poljoprivrede za RS, a i s ciljem izbjegavanja uvoza poljoprivrednih proizvoda, Vlada RS je usvojila Strategiju razvoja poljoprivrede RS do 2015. godine, u kojoj su definisani dugoročni ciljevi agrarnog

²⁹ U toku ove analize bili su dostupni zbirni podaci o očešću pojedinih sektora u BDP-u Hrvatske pa je shodno tome, zbog mogućnosti poređenja, izvršeno grupisanje i pojedinih sektora RS i Srbije

³⁰ Poljoprivreda i građevinarstvo su sektori najviše pogođeni sivom ekonomijom u RS. U skladu s tim, procjenjuje se da bi učešće poljoprivrede u BDP-u Srpske nakon uključenja svih neposmatranih aktivnosti bilo još značajnije, čak i preko 20%.

³¹ Pri ovom poređenju treba uzeti u obzir veličine BDP-a zemalja koje se poredi i apsolutne iznose dodate vrijednosti u poljoprivredi i ostalim sektorima koji se poredi. Relativna učešća su korištena zbog određivanja smjera u kome se razvijaju privrede predstavljenih zemalja.

³² Vrijednost njihovog uvoza u 2006. godini je oko 123,4 miliona KM što čini oko 4,5% ukupnog uvoza u RS za ovu godinu

razvoja Republike Srpske, koja tek treba da pruži rezultate. Promjene na ovom polju se očekuju i pokretanjem kapaciteta IRB-a te izborom poljoprivrede kao jedne od komparativnih prednosti, u koju će se plasirati značajan dio kreditnih sredstava.

Estonija, kao zemlja sa gotovo zanemarljivim učešćem poljoprivrede, lova, šumarstva i ribarstva u BDP-u (3,2%), isprofilisala se kao zemlja koja se posvetila razvijanju grana s većim učešćem dodate vrijednosti te, po ovom aspektu, nije uporediva sa ostalim zemljama iz ove komparacije.

Osim poljoprivrede, postoji i značajna razlika u učešću industrije³³ u BDP-u kompariranih zemalja. U BDP-u RS industrija učestvuje sa 16,7%, Srbije sa 23,2%, Hrvatske 24,5% dok je u Estoniji ova grana zastupljena sa preko 21%. Manje učešće industrije u BDP-u RS, u odnosu na ostale poređene zemlje, dijelom se može opravdati zbog relativno nepovoljnije startne tranzicione pozicije RS i BiH. Nepovoljna predratna struktura industrije BiH (oslanjanje na vojnu industriju³⁴ i tešku metalnu industriju s glomaznim i nekonkurentnim preduzećima³⁵) te proizvodnja sirovina za druge zemlje bivše SFRJ, dovela je do značajnih problema u procesu privatizacije i tranzicije ovih preduzeća. Zbog neadekvatne namjene proizvoda te gubitka tržišta za plasiranje istih, kao i suočavanja sa tržišnom ekonomijom bez subvencija bivše države, mnoga od ovih preduzeća su prestala da postoje ili, u najboljem slučaju, posluju sa smanjenim kapacitetom.

S druge strane, ostale zemlje iz ove analize, imale su povoljniju strukturu industrijske proizvodnje prije ulaska u proces tranzicije. Značajan doprinos prerađivačkoj industriji Hrvatske daje brodogradnja i proizvodnja i prerada nafte i naftnih derivata³⁶, kao i u Srbiji, dok se pokretanje

Osim poljoprivrede, postoji i značajna razlika u učešću industrije u BDP-u kompariranih zemalja. U BDP-u RS industrija učestvuje sa 16,7%, Srbije sa 23,2%, Hrvatske 24,5% dok je u Estoniji ova grana zastupljena sa preko 21%.

³³ Čine ju sektori: Vađenje rude i kamena, Prerađivačka industrija i Proizvodnja i snabdijevanje električnom energijom, gasom i vodom

³⁴ U BiH je prije rata egzistirao beliki broj preduzeća iz vojne industrije uključujući: Orao iz Bijeljine, Zrak iz Teslića, Pretis iz Sarajeva, Igman iz Konjica, Bratstvo iz Travnik, Čajavec i Kosmos iz Banja Luke, Soko iz Mostara, Vitezit iz Viteza

³⁵ Željezara u Zenici je 1992. godine zapošljavala 22500 radnika što čini oko 1/6 ukupno nezaposlenih osoba u RS u 2006. godini

³⁶ Hrvatska je glavni i najveći izvoznik nafte u BiH sa gotovo monopolističkim udjelom

Od uslužnih djelatnosti, u posmatranim zemljama, trgovina na malo i veliko najveće učešće ima u BDP-u RS (17,8%), zatim u Estoniji (15,1%), Hrvatskoj (12,7%) i Srbiji (12,2%).

Pretpostavka i značajan faktor za razvoj turizma, i privrede uopšte, pored prirodnih potencijala, svakako je i saobraćajna infrastruktura.

proizvodnje u naftnoj industriji RS tek očekuje. Takođe, većem učešću industije u Estoniji pogodovalo je relativno stabilno makroekonomsko okruženje od vremena sticanja njene nezavisnosti³⁷ 1991. godine, koje je doprinijelo ubrzanom privatizaciji, a koja je uz reforme u drugim oblastima vodila boljem poslovnom okruženju i boljem korištenju raspoloživih kapaciteta.

Od uslužnih djelatnosti, u posmatranim zemljama, trgovina na malo i veliko najveće učešće ima u BDP-u RS (17,8%), zatim u Estoniji (15,1%), Hrvatskoj (12,7%) i Srbiji (12,2%). Najveće učešće trgovine u BDP-u RS ukazuje na činjenicu da se privreda RS uglavnom zasniva na trgovini, više nego u ovim zemljama, što predstavlja problem zbog neproizvodnog karaktera ovog sektora. Nedostatak domaće proizvodnje, pored neiskorištavanja domaćih proizvodnih kapaciteta, direktno utiče i na povećanje uvoza i veću zavisnost RS od inostranstva, što ima za posljedicu i negativan bilans (veći uvoz od izvoza) razmjene sa zemljama iz okruženja.

S obzirom na značajne turističke potencijale, možda bi se očekivalo znatno veće relativno učešće sektora hotela i restorana (turizma i ugostiteljstva) u BDP-u Hrvatske (3,79% u 2006. godini) u odnosu na RS (5,0%), i Srbiju (1,2%). Međutim, kada se pogleda apsolutno učešće ovog sektora u BDP-u, vidi se da sektor hotela i restorana stvara oko 8 milijardi kuna BDP-a Hrvatske (oko 2 milijarde KM), što je znatno više u odnosu na RS (oko 272 miliona KM) i Srbiju (oko 440 miliona KM) u 2006. godini. Estonija, takođe, ima relativno malo učešće (1,6%) ovog sektora u BDP-u u 2006. godini, a njegovo apsolutno učešće iznosi oko 410 miliona KM.

Pretpostavka i značajan faktor za razvoj turizma, i privrede uopšte, pored prirodnih potencijala, svakako je i saobraćajna infrastruktura. Najveće učešće sektora saobraćaja, skladištenja i veza u BDP-u ima Estonija (12,1%), a slijede je Hrvatska (10,5%), Srbija (8,6%) i RS (8,4%). Prema učešću ovog sektora u BDP-u, moglo

³⁷ Osnovni ekonomski i politički principi na kojima je zasnivala svoj tranzicioni period bili su: sistem novčanog odbora, uravnotežen budžet i liberalna spoljnotrgovinska politika sa održavanjem povoljne investicione klime u zemlji

bi se reći da, od posmatranih zemalja, RS ima najmanje razvijenu saobraćajnu infrastrukturu. Situacija u RS na ovom polju bi se trebala popraviti početkom realizacije najavljenih izgradnje putne mreže u RS od strane Vlade RS. Prema najavama, u narednom periodu očekuje se nastavak izgradnje autoputa Banjaluka – Gradiška, izgradnja dijela koridora 5c, koji prolazi kroz RS, izgradnja brzih cesta i rekonstrukcija lokalne putne infrastrukture od strane pojedinih opština, a reperkusije ovih aktivnosti bi se trebale vidjeti i u sektoru turizma, odnosno ove aktivnosti bi trebale da dovedu do boljeg korištenja i turističkog potencijala RS.

Iako je RS u prethodnom periodu zabilježila zavidne stope rasta BDP-a, ona se još uvijek svrstava u red nedovoljno razvijenih zemalja Jugoistočne Evrope pa je, shodno tome, potrebno osloniti se i na iskustva drugih uspješnih zemalja, a jedna od njih svakako je Estonija. Pored stabilnog makroekonomskog okruženja, brze privatizacije i drugih ekonomskih reformi, koje su vodile povoljnom poslovnom okruženju u Estoniji i njenom razvoju, posebna pažnja u ovoj zemlji posvećena je i preduzetništvu, istraživanju, razvoju i inovacijama.

Preduzetništvo je shvaćeno kao ciljni resurs ekonomskog razvoja, zbog činjenice da se razvoj u Estoniji bazira na malim i srednjim preduzećima. Veliki broj MSP, koja čine 99% preduzeća u zemlji, i u kojima je zaposleno 2/3 od ukupno zaposlenih radnika, karakteristično je za razvijene zemlje, dok javni sektor (Vlada), u cilju njihovog podsticanja, treba doprinijeti razvoju poslovanja eliminacijom ograničenja kao što su: nedovoljna raspoloživost kapitala, rada, znanja i sl. Reformom svog zakonodavstva, Estonija je postigla zavidnu liberalizaciju poslovanja, kreirajući veoma atraktivno poslovno okruženje, što je imalo pozitivne efekte na priliv FDI i ekonomski rast. Relativno stabilno makroekonomsko i povoljno poslovno okruženje uticalo je i na veliki priliv stranih direktnih investicija (SDI) u ovu zemlju, što je dodatno doprinijelo njenom ubrzanom razvoju. U 2005. godini, SDI po glavi stanovnika u Estoniji, iznosile su 26.233³⁸ kruna (oko 3.280 KM), a u 2006. 15.603 kruna

Iako je RS u prethodnom periodu zabilježila zavidne stope rasta BDP-a, ona se još uvijek svrstava u red nedovoljno razvijenih zemalja Jugoistočne Evrope pa je, shodno tome, potrebno osloniti se i na iskustva drugih uspješnih zemalja, a jedna od njih svakako je Estonija.

³⁸ Ukupne SDI 35.275,1 milion kruna/1.344.6849 stanovnika = 26.233 kruna. Podaci o ukupnom iznosu SDI su podaci Centralne banke Estonije,

Pored preduzetništva, posebna pažnja u Estoniji posvećuje se istraživanju, razvoju i inovacijama te izdvajanju iz budžeta za ove namjene.

Na osnovu izdvajanja za istraživanja u Estoniji, zaključuje se da ona želi da postane društvo bazirano na znanju, u kome će se izvori konkurentnosti privrede, radne snage i unapređenja kvaliteta života bazirati na istraživanju i razvoju i težnji za razvojem novih znanja i njihovom primjenom (razvoju ljudskog kapitala), čemu treba da teži i RS.

(oko 1.953 KM), što je znatno više u odnosu na RS, gdje su strane direktne investicije po glavi stanovnika u 2005. godini iznosile 208,15³⁹ KM, a u 2006. skromnih 90,43 KM.

Pored preduzetništva, posebna pažnja u Estoniji posvećuje se istraživanju, razvoju i inovacijama te izdvajanju iz budžeta za ove namjene. Shvaćeno je da Estonija mora da napravi prelaz od privrede, bazirane na investicijama, ka privredi baziranoj na inovacijama, jer su inovacije sektor koji donosi dugoročan napredak i povećanu konkurentnost zemlje. Shodno ovome, izdvajanja za ove namjene u Estoniji su 2004. godine iznosila 0,88%⁴⁰ BDP-a ove zemlje, a planirano je da do 2013. godine ova izdvajanja dostignu nivo od oko 3% BDP-a. Za razliku od Estonije, izdvajanja za ove namjene u RS u 2004. godini su bila 0,03%⁴¹ BDP-a, a planirano je da ona u 2007. godini budu na nivou od 0,05% BDP-a.

Na osnovu izdvajanja za istraživanja u Estoniji, zaključuje se da ona želi da postane društvo bazirano na znanju, u kome će se izvori konkurentnosti privrede, radne snage i unapređenja kvaliteta života bazirati na istraživanju i razvoju i težnji za razvojem novih znanja i njihovom primjenom (razvoju ljudskog kapitala), čemu treba da teži i RS.

Prikaz stope rasta BDP-a RS i zemalja okruženja

S obzirom na činjenicu da je RS u prethodnom periodu zabilježila impresivne stope rasta BDP-a, postavlja se pitanje: da li je to samo slučaj sa Republikom Srpskom ili ekspanziju ekonomije bilježe i zemlje iz njenog okruženja, te je stoga odlučeno da se da uporedni prikaz stope rasta BDP-a RS i zemalja okruženja.

a pri pretvaranju u KM korišten je kurs Evropske centralne banke na dan 29.12.2006. 1KM = 7,99 kruna

³⁹ Podaci su računati na osnovu podataka Ministarstva spoljne trgovine i ekonomskih odnosa BiH o ukupnim SDI u RS (2005: 307.986.000/1.479.634 = 208,150; 2006: 134.473.000/1.487.000 = 90,432) i podataka Zavoda za statistiku RS o broju stanovnika RS

⁴⁰ Estonian Research and Development and Inovation Strategy 2007. – 2013.

⁴¹ Ministarstvo za nauku i tehnologiju RS

Tabela 12. Stope rasta realnog BDP-a zemalja iz okruženja

Zemlja/Entitet	BDP, stopa realnog rasta		
	2004.	2005.	2006.
RS	7.0	7.0	7.8
BiH	6.3	4.3	6.2
Srbija	9.3	6.5	4.0
Hrvatska	3.8	3.9	3.7
Albanija	6.0	5.5	5.5
Makedonija	4.1	3.6	4.0
Bugarska	7.1	6.7	6.3
Rumunija	5.3	2.0	7.1
Slovenija	4.4	4.1	5.7

Izvor: Razvojni program RS od 2007. do 2010. god.
Zavod za statistiku RS, BiH i Slovenije

RS je, u odnosu na zemlje okruženja, u periodu od 2004. do 2006. godine zabilježila impresivne stope rasta realnog BDP-a, a u 2006. godini stopa rasta iznosila je 7,8% i najviša je među odabranim zemljama. Po stopi rasta BDP-a u 2006. godini RS prati Rumunija sa stopom rasta od 7,1% i Bugarska⁴² sa 6,3%. Najniže stope realnog rasta BDP-a u posmatranom periodu ostvarila je Hrvatska, čija je stopa rasta realnog BDP-a u 2006. godine 3,7% te Srbija i Makedonija sa stopom rasta BDP-a od 4%. Iako visoke stope rasta znače da RS polako dostiže zemlje regiona po ekonomskog razvoju prilikom poređenja stopa rasta u obzir treba uzeti i veličinu baze na koju se primjenjuje rast, jer npr. 7,8% nominalnog rasta BDP-a RS u 2006. godini na bazu od 5,6 milijardi (BDP 2005. godine) znači povećanje realnog BDP-a RS oko 437 miliona KM u apsolutnom iznosu, dok u Hrvatskoj realni rast od 3,7% u 2006. u odnosi na prethodnu godinu apsolutno iznosi oko 8 560 miliona kuna ili nešto više od 2 270 miliona KM.

RS je, u odnosu na zemlje okruženja, u periodu od 2004. do 2006. godine zabilježila impresivne stope rasta realnog BDP-a, a u 2006. godini stopa rasta iznosila je 7,8% i najviša je među odabranim zemljama.

7,8% nominalnog rasta BDP-a RS u 2006. godini na bazu od 5,6 milijardi (BDP 2005. godine) znači povećanje realnog BDP-a RS oko 437 miliona KM u apsolutnom iznosu.

⁴² Bugarska i Rumunija su zemlje koje su se poslednje priključile EU

Zbog aspiracije RS i BiH ka članstvu u EU, te strahova od konkurentskih pritisaka od preduzeća sa drugih evropski tržišta, postavlja se pitanje: šta sa stanovišta ekonomskog rasta donosi članstvo u EU?

Neki makroekonomski pokazatelji novih članica EU tri godine prije i tri godine nakon ulaska u EU

Zbog aspiracije RS i BiH ka članstvu u EU, te strahova od konkurentskih pritisaka od preduzeća sa drugih evropski tržišta, postavlja se pitanje: šta sa stanovišta ekonomskog rasta donosi članstvo u EU? Da bi se odgovorilo na ovo pitanje, urađena je analiza nekih makroekonomskih indikatora novih članova, tri godine prije i tri godine poslije ulaska u EU.

Tabela 13: Makroekonomski pokazatelji zemalja koje su članice EU od 2004⁴³. g.

Zemlja	Prosječne stope realnog rasta BDP-a (%)		SDI, ukupan priliv u milijardama evra		Prosječne stope rasta izvoza (%)		Prosječne stope rasta potrošnje domaćinstava (%)	
	2001-2003	2004-2006	2001-2003	2004-2006	2001-2003	2004-2006	2001-2003	2004-2006
Estonija	8.6	10.0	1.7	4.4	4.0	23.6	8.1	10.2
Litvanija	7.9	7.5	1.4	2.9	15.5	18.4	6.6	13.3
Latvija	7.2	10.4	0.7	2.4	7.7	19.9	7.6	11.8
Mađarska	4.2	4.3	9.5	14.6	6.6	15.5	8.4	2.7
Slovačka	3.8	6.6	8.1	7.5	14.6	19.9	3.5	5.8
Slovenija	2.9	4.7	2.4	1.4	6.3	14.3	2.3	3.2
Češka	2.7	5.5	17.2	18.1	11.0	20.7	3.5	3.3
Poljska	2.1	4.9	14.8	29.1	11.3	19.5	2.6	3.9

Izvor: Research Reports, The Vienna Institute for International Economic Studies, July 2007.

Na osnovu navedenih pokazatelja može se reći da je iza zemalja članica EU od 2004. godine uspješan trogodišnji period. Sve zemlje su u periodu od 2004. do 2006. godine, osim Litvanije, zabilježile povećanje prosječne stope realnog rasta BDP-a u odnosu na stopu iz perioda od 2001. do 2003. godine. Od posmatranih zemalja, Latvija je ostvarila najveće povećanje stope rasta BDP-a te je prosječna stopa rasta BDP-a ove zemlje, od prijema u EU, veća za 3,2 procentna poena u odnosu na istu stopu koja

⁴³ Zemlje koje su postale članice EU 2004. godine a koje ovdje nisu uzete u analizu su Kipar i Malta

se odnosi na period od tri godine prije ulaska u EU. Najmanje u ovom periodu je napredovala, prema stopi rasta BDP-a, Mađarska, jer je u postprijemnom periodu u EU ostvarila prosječnu stopu rasta BDP-a od 4,3%, a koja je veća za 0,1 procentni poen u odnosu na trogodišnji predprijemni period u EU.

Osnovni faktori koji su uticali na rast BDP-a ovih zemalja su povećanje stranih direktnih investicija (SDI), rast izvoza i povećana potrošnja domaćinstava.

Samim tim što je postala članica EU, zemlja je morala ispuniti određene uslove u domenu monetarne i fiskalne politike, čime je stekla neophodnu sigurnost i za strane ulagače. Najveći kumulativni priliv SDI u trogodišnjem postprijemnom periodu ostvarila je Poljska (oko 29,1 milijardu evra), što je veće za oko 14 milijardi evra u odnosu na kumulativni priliv u trogodišnjem predprijemnom periodu. Najmanji kumulativni priliv SDI u ovom periodu ostvarila je Slovenija (1,4 milijarde evra), što je za jednu milijardu manje u odnosu na period od tri godine prije ulaska u EU.

Priliv stranih direktnih investicija je jedan od razloga koji je doveo do rasta opšte privredne aktivnosti u ovim zemljama (rast BDP-a), a što se odrazilo i na izvoz ovih zemalja.

Najvišu stopu rasta izvoza u periodu od prijema u EU ostvarila je Estonija (23,6%), koja je veća za 19,6% u odnosu na period prije ulaska u EU (4%). Estoniju slijedi Češka, koja je ostvarila prosječnu stopu rasta izvoza u ovom periodu od 20,7%, a zemlje koje su još ostvarile porast izvoza za oko 20% su Latvija, Slovačka i Poljska.

Članstvo u EU dovelo je i do većeg povećanja potrošnje domaćinstava u ovim zemljama, osim u Mađarskoj, gdje je potrošnja domaćinstava, takođe, zabilježila rast od 2,7%, ali je on manji nego u periodu prije ulaska u EU. Najviše stope rasta potrošnje u periodu od tri godine nakon ulaska u EU imale su Estonija (10,2), Litvanija (13,3) i Latvija (11,8), a najniže stope rasta potrošnje u ovom periodu zabilježile su Mađarska (2,7%) i Slovenija (3,2%).

Iako nije adekvatno dovesti ekonomski rast ovih zemalja isključivo sa članstvom u EU, njihovo udruživanje u ovu zajednicu je značajno doprinijelo rastu prezentovanih

Osnovni faktori koji su uticali na rast BDP-a ovih zemalja su povećanje stranih direktnih investicija (SDI), rast izvoza i povećana potrošnja domaćinstava.

Najvišu stopu rasta izvoza u periodu od prijema u EU ostvarila je Estonija (23,6%), koja je veća za 19,6% u odnosu na period prije ulaska u EU (4%). Estoniju slijedi Češka, koja je ostvarila prosječnu stopu rasta izvoza u ovom periodu od 20,7%, a zemlje koje su još ostvarile porast izvoza za oko 20% su Latvija, Slovačka i Poljska.

Na osnovu svega spomenutog, može se zaključiti da, iako je Republika Srpska zabilježila impresivne stope rasta BDP-a u poslednjih nekoliko godina, relativno niska baza na koju se one primjenjuju i dalje je svrstava u red nedovoljno razvijenih ekonomija Centralne i Jugoistočne Evrope.

Nameće se pitanje: da li se Republika Srpska treba usmjeriti ka daljem razvoju poljoprivrednog sektora, koristeći državne subvencije i podsticaje prateći primjer Francuske, kao razvijene zemlje sa velikim učešćem poljoprivrede u BDP-u, ili se treba okrenuti ka razvijanju prerađivačke industrije i ostalih djelatnosti koje stvaraju više dodane vrijednosti?

relevantnih makroekonomskih indikatora. Takođe se može zaključiti da je bilo kakav strah od ekonomske recesije ili depresije nakon ulaska Republike Srpske i BiH u EU potpuno neopravdan, jer su sve spomenute zemlje bile suočene sa sličnih problemima i prijetnjama kroz koje naša zemlja prolazi, a ipak su uspjele da značajno ubrzaju stope svog ekonomskog rasta.

ZAKLJUČAK

Na osnovu svega spomenutog, može se zaključiti da, iako je Republika Srpska zabilježila impresivne stope rasta BDP-a u poslednjih nekoliko godina, relativno niska baza na koju se one primjenjuju i dalje je svrstava u red nedovoljno razvijenih ekonomija Centralne i Jugoistočne Evrope. Takođe se može identifikovati i neusklađena struktura BDP-a Srpske u poređenju sa zemljama sa kojima se vršila komparacija. Poljoprivreda, lov i šumarstvo, trgovina imaju značajno učešće u bruto domaćem proizvodu Republike Srpske, dok ostale djelatnosti iz sekundarnog proizvodnog orjentisanog sektora, prije svega unutar industrijske proizvodnje, imaju značajno manje učešće u stvaranju dodane vrijednosti u poređenju sa tri komparirane zemlje.

Nameće se pitanje: da li se Republika Srpska treba usmjeriti ka daljem razvoju poljoprivrednog sektora, koristeći državne subvencije i podsticaje prateći primjer Francuske, kao razvijene zemlje sa velikim učešćem poljoprivrede u BDP-u, ili se treba okrenuti ka razvijanju prerađivačke industrije i ostalih djelatnosti koje stvaraju više dodane vrijednosti?

Isključivo orjentisanje na bilo koju od ovih opcija vjerovatno ne bi dalo željene rezultate stvaranja konkurentne i samoodržive ekonomije. Prije svega, zbog činjenice da bi poljoprivredna proizvodnja, bez dalje finalne prerade proizvoda, bila pod značajnim konkurentskim pritiskom, nakon ulaska RS i BiH u CEFTA-u te nastavka procesa liberalizacije trgovine koja eliminiše veliki dio državnih podsticaja tokom napredovanja ka punopravnom EU članstvu.

S druge strane, orjentisanje na isključivu preradu proizvoda bi takođe bilo neadekvatno zbog značaja postojećeg poljoprivrednog sektora koji u ovom slučaju ne bi dobijao adekvatnu pažnju. Prema tome, kombinacija razvoja ova dva sektora je jedino optimalno rješenje koje bi moglo da podigne konkurentost poljoprivredne proizvodnje, koja bi stvarala ulazne sirovine za prerađivačke kapacitete. Na ovaj način bi se smanjio trgovinski deficit, u kome uvoz hrane značajno učestvuje, a u isto vrijeme bi se iskoristili već postojeći potencijali i komparativne prednosti Republike Srpske.

Na kraju treba spomenuti da, prema ekonomskoj teoriji, postoji nekoliko determinanti koje doprinose brzom privrednom rastu i to: poslovno okruženje, finansijska podrška, postojeći razvojni potencijal i odgovarajuća infrastruktura te obrazovana radna snaga i tehnološki razvojni potencijal. U našem slučaju, Vlada RS, kroz reformu poreskog sistema, poreske olakšice i nedavno završeni projekat „Giljotine propisa“, ulaže značajne napore ka poboljšanju poslovnog okruženja. IRB RS će nakon ulaska na tržište da obezbijedi finansijsku podršku, a nastaviće da je pruža i sama Vlada kroz drugi dio Razvojnog programa RS. Razvojni potencijal u smislu neophodnih sirovina već postoji. Međutim, veliki problem i dalje predstavlja nedostatak lokalne infrastrukture kao i nedovoljna pažnja usmjerena ka razvoju nauke i tehnologije i odgovarajućih obrazovnih profila koji su osnova dugoročnog rasta Srpske. Ako se ovim faktorima u budućnosti pruži adekvatna pažnja, nema razloga da BDP Republike Srpske ne zadrži visoke stope rasta od preko 7%, što bi dovelo do postizanja BDP-a per capita od nešto manje od 10 000 KM u periodu od jedne dekade. Ovaj rezultat, uzimajući u obzir nepovoljnu startnu poziciju sa koje je RS ušla u proces ekonomske tranzicije, stvorio bi odgovarajuću osnovu za dalji razvoj.

Prema tome, kombinacija razvoja ova dva sektora je jedino optimalno rješenje koje bi moglo da podigne konkurentost poljoprivredne proizvodnje, koja bi stvarala ulazne sirovine za prerađivačke kapacitete.

U našem slučaju, Vlada RS, kroz reformu poreskog sistema, poreske olakšice i nedavno završeni projekat „Giljotine propisa“, ulaže značajne napore ka poboljšanju poslovnog okruženja.

LITERATURA

1. Blanchard, Olivier. Macroeconomics. New Jersey: Prentice Hall Upper Saddle River. 2006. Fourth edition
2. Baldwin, Richard & Wyplosz Charles. The Economics of European Integration
3. Mankiw Economics. Fifth edition.
4. Vlada RS: Ekonomska politika za 2007. godinu
5. Vlada RS: Razvojni program RS od 2007. do 2010. godine
6. Godišnji izvještaj za 2006. godine, Jedinica za ekonomsko planiranje Savjeta ministara BiH
7. Internet:
 - <http://www.cbbh.ba> Centralna banka Bosne i Hercegovine
 - <http://www.rzs.rs.ba> Republički zavod za statistiku
 - <http://www.bhas.ba> Agencija za statistiku BiH
 - <http://www.vladars.net> Vlada Republike Srpske
 - <http://www.abrs.ba> Agencija za bankarstvo Republike Srpske
 - <http://www.dzs.hr> Državni zavod za statistiku Hrvatske
 - <http://www.statserb.sr.gov.yu> Republički zavod za statistiku Srbije
 - <http://www.stat.ee> Zavod za statistiku Estonije
 - <http://www.stat.si> Statistički ured Slovenije

Mr Ivan Vidović

Rukovodilac odjeljenja za makroekonomsku analizu
Investiciono - razvojna banka Republike Srpske

Dejan Gojković

Referent za makroekonomske analize
Investiciono – razvojna banke Republike Srpske

